Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

1986/420

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

VED

SVEND AAKJÆR

FORENINGENS SEKRETÆR

UNDER MEDVIRKNING AF

GUNNAR KNUDSEN OG **CHR. AXEL JENSEN**

FEMTE BINDS 1STE—2DET HÆFTE

FOR 1923

KØBENHAVN
H. HAGERUP'S FORLAG
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)
1924

Degnen Lyder Høyers Beskrivelse af Grevinge Sogn

(1750), *udg. og fortsat af Ferd. P. Blidstrup;* 2. betydeligt forøgede Udg., 294 Sider i stor Oktav, med 32 Illustrationer og Kort. (Axel Andersens Bogh. 1921).

FOR at faa realiseret Restoplaget — nogle faa Hundrede Eksemplarer — af ovennævnte Værk, er *Prisen nedsat* fra Bogladepris Kr. 15,00 *til Kr. 7,50.*

Det, som har vakt Interesse for dette Værk, er særlig Lyder Høyers ca. 200 Aar gl. Beskrivelse, der i Manuskript findes paa det kgl. Bibl. (Thottske Saml 1412—13, 4to).

Forfatterens Skildring falder i 2 Dele. Den første handler om Sognets Topografi, dets Byer i Samtid og Fortid, dets „Herlighed" af Skove, Overdrev, Fiskeri og desl., dets Oldtidsminder, dets Ejere (Dragsholm, senere Kronen), Sognefolkets Sæder og Skikke m. m. Mest udførlig er 2. Del, hvor de enkelte Byer er grundigt beskrevne, baade historisk og topografisk, Kirken med Inventar og Epitafier, Kirkens Patroner, Sognepræster, Degne, samt Byernes Beboere, o. s. v.

Dertil har undertegnede Udgiver knyttet 645 Noter, indeh. historiske Oplysninger til Værket, Oversættelse af Fremmedord og Inskriptioner, samt Tegninger af Byplaner, som viser Gaardenes Beliggenhed i hin Tid.

L. H.s Beskrivelse med Noterne fylder 160 Sider. Dertil har jeg føjet en 2. Del, 134 S., indeh. nogle kulturhistoriske Bidrag i Tilslutning til og Forts. af Hovedværket, hvis Brist paa historisk Stof formentlig i nogen Maade er udfyldt.

En Række Billeder af gl. Bøndergaarde, Folkedragter o. lign., samt et Kort over hele Sognet med Gaardenes Beliggenhed efter Udskiftningen ledsager Værket.

Iøvrigt tillader jeg mig at henvise til den udførlige Anm. af Hr. Svend Aakjær i „Fortid og Nutid", 4 B. 1.—3. Hf. 1921.

Værket har fundet en i Forhold til, hvad den Slags lokale Skildringer kan vente, ret stor Afsætning, og Pressen har skænket det en særdeles god Omtale.

Bogen kan faas i Boghandelen og hos Udgiveren,

Ferd. P. Blidstrup,
Engtoftevej 4 1, Khvn. V.

J.P. HANSENS BOGTRYK, GASVEJ 9. TELF. C. 4085.

STEDNAVNE PAA MOLS.

Foredrag ved Hjemstavnskursuset i Rønde 4. August 1923.

Af Gunnar Knudsen.

STEDNAVNEFORSKNINGEN er endnu en ung Videnskab, der ikke helt har fundet sin Form og hvis foreløbige Resultater er Genstand for livlig Drøftelse. Den sidste Menneskealders Erfaringer paa dette Omraade har stærkt understreget Nødvendigheden af at tilvejebringe Navnesamlinger, der indeholder de fornødne historiske og sproglige Oplysninger om de enkelte Navne, og Registre til Hjælp ved Opsøgelsen af Parallelstof, og det er da ogsaa lykkedes os herhjemme gennem Stednavneudvalget at faa tilvejebragt et saadant grundlæggende Stednavnearkiv, paa hvis Fuldstændiggørelse der daglig arbejdes. Endnu staar Arbejdet saaledes nærmest i Stofsamlingens Tegn, men paa mange Punkter er der dog naaet temmelig stor Fuldstændighed, og 1922 udgav Udvalget »Samsøs Stednavne«, der skulde danne Indledningen til en landsomfattende Skriftserie.

Stednavnestudiet har ivrige Dyrkere overalt i Landet; enhver, der nærer Interesse for sin Hjemstavns Forhistorie, bliver noget af en Stednavneforsker. Da der ved Nytaar 1922 rettedes Henvendelse til Danmarks Lærere om hver i sit Sogn at samle alle de Stednavne, som kendtes der, viste det sig, at der var særdeles god Forstaaelse af Sagens Betydning, og mange har fulgt Kaldet, medens andre samler endnu, og Resultatet bliver en enestaaende rig Samling af Smaanavne, som vil blive af den største videnskabelige Betydning, og tillige vil kunne blive en Grundpille i den Bevægelse i Retning af Hjemstavnsforskning, der tilsyneladende er i stærk Vækst i vore Dage, og som ogsaa har ført til Afholdelsen af dette første danske Hjemstavnskursus i Rønde.

Jeg har sat mig som Opgave i Korthed at gøre Rede for, hvad man kan lære af et begrænset Omraades Stednavne, og har valgt at behandle *Mols*. Som Materiale har jeg brugt Stednavneudvalgets Samlinger, hvori ogsaa findes en større Samling (ca. 2400 Navne, med Tolkninger) af Pastor L. Bøttiger, der ligeledes i sin Bog: Æbeltoft og Omegn (Aarhus 1893) lejlighedsvis kommer ind paa Tolkningen af Stednavne.

Hvad man forstaar ved *Mols* har ikke altid været helt klart. Undertiden har man villet henregne hele Dyrsland (Djursland) herunder; almindeligst er det dog vist at bruge Navnet om den trefligede Halvø, som skyder sig ud fra den sydlige Kyst af Dyrsland og udgør Mols Herred. Men det er ikke den gamle folkelige Brug af Navnet. En Mand fra Æbeltoft eller fra Draaby Sogn har aldrig villet vedkende sig at være »Molbo«. Grænsen for Molboernes Omraade gik egentlig fra Kalvø Vig langs Kolaa og tværs over Landet ned til Mølleaa og indbefattede Sognene Vistoft, Tved, Knebel, Rolse, Agri og Egens. *Helgenæs,* der af Befolkningen kaldes Helles, beboedes af Helboerne, og Æbeltoft-Draaby Halvøen har tidligere heddet *Hassens* (1497 Hasszens); nu er dette Navn gaaet i Glemme; dog kaldes Sydspidsen stadig Hasenøre (Generalstabens Atlasmaalebordsblade).

Selve Navnet *Mols* har været tolket noget forskelligt. Kong Valdemars Jordebog (1231) kalder det *Mulnæs,* hvilket viser, at Navnet maa have endt paa -næs, ligesom saa mange andre Navne deromkring. Man har villet se Ordet *Muld* som Forled, men de ældre Former viser aldrig noget *d,* og Nutidens Udtale skulde haft palatalt *l,* hvis dette var rigtigt. I mange Dialekter vil man kende Forskel paa det *l,* der findes i Ord som *Muld* og *Guld,* og det *l,* der findes i *Hul* og *Kul;* det første lyder som om et *j* fulgte efter, og Anvendelsen af dette *l* er altid Tegn paa, at der i det gamle Sprog enten har været et *ld* eller *ll.* Nærliggende vilde det ogsaa være at antage Ordet *Mule* som Forled — det er ikke usædvanligt i lignende Betydning som Næs, brugt om fremskydende Landtunger. Men hvis dette Ord forelaa, burde *u*-et, der er langt, have været bevaret som u; saaledes findes *Mulen* ved Saltbæk Vig og *Mule,* et Hjørne af Nebel S., Vore Hrd., og Sammensætninger som *Mulepose* udtales overalt i Jysk med *u*. Det

skal indrømmes, at en tidlig Forkortelse af *u* kunde have fundet Sted, og at Udledningen af *Mule* (der f. Eks. hævdes af Steenstrup) derved vilde blive tænkelig. Imidlertid antager jeg, at her foreligger et andet Ord. Vi har i Norsk et Ord *Mol,* der betyder »Banke af Smaasten, især Stengrunden i Stranden«. Dette Ord kendes ogsaa i andre nordiske Dialekter, f. Eks. isl. *möl,* svensk Dial. *mal* og færøsk *möl* — det sidste forekommer f. Eks. i det færøske Stednavn *Mölen,* en Bugt ved Ejde, der er karakteristisk ved sin lave, flade Strandbred med store Stenblokke, mod hvilke Søen brydes, et Forhold, der paa Færøerne er noget sjældent, fordi Klipperne for det meste gaar temmelig stejlt ned i Havet, hvorfor Navnet og dets specielle Betydning ganske sikkert er medbragt fra Færingernes Moderland. Ordets Grundform er *malu,* og det er ikke helt sikkert, hvad det skulde blive til, hvis det havde været bevaret som Glose paa Dansk, fordi Ord med *u* i Endelsen bliver behandlet meget forskelligt; adskillige bevarer *a* i Rodstavelsen, andre ændrer det til *o* eller *ø* (u-Omlyd; Eks. Lov, Børn, Øl). Men der var Mulighed for, at Ordet i Dansk som i Svensk har heddet *Mal,* og at Stednavnet ogsaa har begyndt med Mal-; 1299 (Afskrift i Jens Grands Proces) skrives *Malnes,* og c. 1400 (Afskr. 1450) *Malnesherret;* disse Former kunde indeholde noget gammelt, uagtet der allerede 1231 (Vald. Jordeb.) skrives *Mulnæs,* 1360 (Aarhusbogen) *Molnsherit,* 1443 *Molnes H.,* og 1446 *Mulsherred.* Det oprindelige *Mal* maatte da være blevet ændret til *Mol* i Henhold til en i Jysk ikke usædvanlig Tendens, der f. Eks. ændrer *al* til *ol* (jvfr. Kort over Danske Folkemaal § 15), men da det Omraade, hvor denne Overgang nu finder Sted, ikke medindbefatter Mols, men særlig det sydvestjyske Omraade, bliver det hele meget tvivlsomt; det ligger nok saa nær at antage, at *Malnes,* der kun er overleveret i Afskrifter, beror paa Skrivefejl, og at Ordet har heddet *Mol* paa Dansk ligesom paa Norsk. — Navnets Betydning vil i begge Tilfælde være: »Næsset med Stenene i Strandkanten«.

Da den sydlige Del af Molshalvøen, *Helgenæs,* jo fra gammel Tid bærer sit eget Navn, maa »Mol-næsset« søges i Halvøens vestlige Udløber, mellem Knebel Vig og Begtrup Vig. Den sydligste Del af dette Parti hedder endnu *Mols Hoved* og turde være det

oprindelig navngivende Punkt. *Helgenæs,* eller som det hedder i Folkesproget, »Helles«, beboes af Helboerne. L. Bøttiger (Æbeltoft og Omegn p. 4) vil helst aflede det af Ordet *Helle,* »Stenklippe«, men herimod taler afgjort Navnets gamle Form, f. Eks. Valdemars Jordebog: *Hælghænæs,* og i det hele taget har de gamle Former *lg* i Stedet for det *ll,* som skulde have staaet der, om Helle var oprindeligt. Ogsaa Udtalen med tykt *l* vidner herimod. Der er næppe større Grund til at betvivle, at Forleddet er Tillægsordet *hellig,* altsaa »det hellige Næs«; dog kunde ogsaa Mandsnavnet *Helge* foreligge, men dette er mindre sandsynligt, fordi Navne paa Næs og Pynter sjældnere er sammensat med Personnavne.

Æbeltofthalvøen hedder som nævnt *Hassens,* og det er utvivlsomt Has-næs. Forleddet *Has* betyder egentlig »Gærde og Skel, der sættes om en Jord, som afsondres fra den almindelige Fælled til Græsgang for en Sommer« (Molb. Dial. Ordb.) og findes f. Eks. i *Kædeby Has* paa Langeland og *Vesterhas* i Nimtoft Sogn, Nørre-Dyrs Hrd. Halvøen er ogsaa i Modsætning til de to andre Næs lav og flad paa Sydspidsen og har paa dette Sted været særlig egnet til Græsgange.

Kystlinien bugter sig ud og ind og har en i Forhold til Landets Areal ualmindelig stor Længde. Der bliver da af denne Grund usædvanlig mange Næs og Vige, hvilket ogsaa præger Bebyggelsesnavnene.

Dejret kaldes ved Aar 1300 for *Digherhoveth* eller *Digherhøvet* (Script. rer. Dan. VI p. 429), og ses derfor at være sammensat af Tillægsordet *diger,* »stor« samt *Hoved,* der ofte bruges i samme Betydning som Næs. Muligt foreligger dog en Afledning med omlydt Selvlyd »Høvde«, jvfr. Bjernede, som 1287 hedder Byærnøftæ. Bynavnet er aabenbart oprindelig et Naturnavn, muligvis en anden Betegnelse for den samme Halvø, som sikkert med Rette bærer Navnet Mol-næs. Som en nordlig Udløber er der lige N. for Dejret en lav og flad Tange, som hedder Øhoved. Tænkelig er den blevet opfattet som »det lille Hoved«, i Modsætning til den egentlige Halvø, »det digre Hoved«. Navnepar af samme Art foreligger f. Eks. i *Lilleø* og *Dejrø* ved Ærø.

Af Bynavnene turde iøvrigt *Egens, Bogens, Strands* og *Vrin-*

ders indeholde Efterleddet *-næs*. Alle ligger ved Kysten udfor mindre Fremspring af denne. *Egens* (1330, Afskr. 1558, Egens) og *Bogens* (1203, Afskr., Bocnes) er sammensat med Trænavnene Bog (som Bøgetræet kaldtes i ældre Dansk) og Eg, og *Strands* (1448, Afskr. 1761, Stranssz) ved et Næs, der skyder ud i Begtrup Vig, er tydeligt Strandnæs, medens *Vrinders* (1486 Wrindes, 1501 Wrynnes) turde være sammensat med *Vrid* og betyde: det vredne, drejede Næs. N. for Byen ligger Bakkeknuden Vrinders Hoved, der strækker sig op mod Egens Vig. Denne Bakkeknude har i den østlige Side en Indbugtning, hvor der nu findes lave Enge og hvor Kragkær Gaard ligger. Hvis disse Enge tidligere har været under Vand, har Halvøen virkelig været et bøjet Næs. Eller maaske »Dreje-næsset«, det Sted, hvor Sejlløbet drejer, jvfr. Drejens ved Kolding Fjord, samt Rinkenæs. Der vil ikke, som Gudm. Schütte har ment, være nogen Grund til at tænke paa Gudinden *Vrind* el. Rind.

Af rene Naturnavne paa Kysten findes iøvrigt *Hundshoved,* udfor Egens, *Skovshoved* N. for Rolse Kirke, *Øhoved* (se foran), og ved Tved *Kongsøre Hage,* sammensat med *-øre,* jfr. Helsingør, Harboør, i Betydn. »gruset Strandbred el. Odde«; *Skødshoved,* Landets vestligste Punkt, turde være af den Rod, som findes i Verbet *skyde,* og betyder »det fremskydende«. At det skulde være »Skødstrup Hoved«, benævnt efter Skødstrup i Ø.-Lisbjærg Hrd., der ligger paa den anden Side af Kalvø Vig, er paa Forhaand mindre rimeligt. Et »Hoved« plejer at være i landfast Forbindelse med Byen, det har Navn efter. Paa Helgenæs findes *Stavsøre,* hvis Forled er *Stav;* ifl. Steenstrups Opfattelse skal de paa Kysterne hyppigt forekommende Navne paa Stav og Stavre hidrøre fra, at man i Oldtiden har sammenlignet et fremskydende Næs med en Stav; tænkeligt er det dog ogsaa, at nogle af dem kan have Navn efter en som Sømærke anbragt Stage. Sydspidsen af Helgenæs hedder *Sletterhage,* rimeligvis Slet-ør, »den flade Odde«. Her findes netop et meget fladt Stykke Land, der hurtig gaar over i det almindelige Bakketerræn mod Nord og Øst. Paa Østsiden findes *Lushage;* et tilsvarende Navn findes paa Samsø, og er i »Samsøs Stednavne« p. 19 forsøgsvis blevet tolket som Lyshage, og Navnet hidrører da formodentlig fra, at her har

været brændt Blus for Skibe. S. for Æbeltoft findes *Alhagen* — Generalstaben skriver Ahlhage, og denne Skrivemaade synes at tyde paa, at man har tænkt paa *Ahl,* den Jordart, man kender fra den jyske Hede. Det er dog ganske usikkert; snarest har Gaarden *Ahl* været det Punkt, hvorefter Hagen har faaet Navn. Paa Æbeltofthalvøens Sydspids findes som anført *Hasenøre* samt *Gaasehage,* og selve det store flade sydlige Terræn kaldes »*Øerne*«. Man vilde være tilbøjelig til heri at se det samme *Øre* som i Hasenøre, jvfr. foran, og antage, at Navnet har omfattet alle de lave Strækninger paa Halvøens Sydspids; herefter kan vel Grunden Øreflakket Syd for have faaet Navn. Det forstaas imidlertid paa Stedet som kommende af Navneordet Ø; og faktisk har der været oversvømmede Arealer, saaledes den tørlagte *Vestensø.* Endelig *Kobberhage* paa Østsiden af Halvøen; det har været tolket som Kobjærg-hage, og Bjærget ligger lige indenfor (Kobberhøj).

Efter Gennemgangen af de til Kysten knyttede Navne trænger vi længere ind i Landet og tager først *Sognenavnene.*

Æbeltoft (1301 Æpplætoftæ; 1317 Æplætoft) maa utvivlsomt betyde »den med Æbletræer bevoksede Toft«; Pastor Bøttiger (Æ. og Omegn p. 11) er dog tilbøjelig til at antage det for afledet af et oldn. Ord *avl,* i Betydning »noget rundt«. Det er dog en Misforstaaelse; et saadant Ord findes mig bekendt ikke, og hvis det fandtes, maatte det vel paa oldn. skrives *afl;* dette Ord betyder dels »Kraft«, dels »Esse«. Men de gamle Former med *p* viser jo tydelig, at det ikke kan hidrøre fra et saadant Ord. I Æbeltoft Landsogn, paa Halvøens anden Side ligger *Elsegaarde.* De har dog ikke Navn efter en Kvinde; 1479 nævnes her Æbelsiø Mark. Altsaa *Æblesø.* Navnet kan hidrøre fra en større Dam, omkring hvilken Gaardene ligger. Men interessant er det at finde Æble- som Forled i begge disse gamle Bebyggelsesnavne, og man spejder efter en Sammenhæng mellem dem. Det er ikke sandsynligt, at vi her har Minde om Frugtavl i større Stil i Vikingetid eller den tidlige Middelalder, men vilde Æbletræer udgjorde en ikke ubetydelig Del af Fortidens Skove, saa det ligger nærmest at tænke paa dem som navngivende.

Draaby (1231 Dragby, 1329 Daughby) har til Forled Ordet *Drag,* »Landtange«, særlig brugt om smallere Landstrimler, der

forbinder en større Halvø med Moderlandet. Byen ligger ogsaa paa den smalle, inderste Del af Æbeltofthalvøen.

Agri hed 1203 (Afskr.) Akcre, 1427 (Aarhusbogen) Agri og 1446 Ager. Udtalen er [aq:ri]. Den ældste Form kunde tyde paa, at det egentlig kun var Ordet *Ager* i Flertal. Men Udtalen med -i tyder paa, at der har været et 2. Sammensætningsled, der dog antagelig er stærkt reduceret; muligt er den oprindel. Form »Agerhøj«. Endelsen -høj reduceres altid stærkt og paa meget forskellig Maade.

Egens, »Egenæs«, er behandlet foran.

Knebel hed 1425 (Afskr. c. 1600) Knudbyllj, 1446 Knudbul og 1487 Knudhbøl. Knebel begynder først at blive brugt i 16. Aarh. Endelsen -bøl, en Afledning af Stammen i Verbet bo, betyder »Boplads, Byggested« og er meget alm. i Stednavne, saaledes f. Eks. paa Langeland, hvor der er 15 »Bøller«. Den har i Regelen et Personnavn til Forled (Steenstrup siger: altid et Personnavn, se De danske Stednavne p. 37). Men Personnavnet *Knud* har altid haft s-Genitiv, og vi skulde da have haft Knudsbøl — et saadant Sted kendes ogsaa endnu paa Taasinge, hvor det hedder *Knudsbølle.* Vi maa da tænke paa Ordet *Knude,* der ofte betyder »Bakke«, f. Eks. Rubjærg Knude i Vendsyssel, og som med Hensyn til Naturforholdene passer godt.

Rolse minder med Hensyn til Udtalen [rå'lsi] stærkt om Agri. Det sidste *i* kan godt være Levning af -høj, hvis man skulde slutte sig til det fra Udtalen alene. Men der er bevaret en Form fra 1328, Rolfsyøø, der tyder stærkt paa en Sammensætning af Mandsnavnet *Rolf* og Ordet Sø. Dog er der ingen Sø paa Stedet, bortset fra et Par ikke store Moser. Man maatte da gaa ud fra, at en af disse havde været en Sø og benævnt saaledes.

Tved er et gammelt Ord, der betyder »afskaaret, afhugget Stykke«. Her maa det vel sigte til de Naturgrænser, som drages af Knebel Vig mod N. og Begtrup Vig mod S. Den skreves 1335 (Aarhusbogen) Thweth og nævnes ofte i Middelalderen.

Vistoft hed 1443 Westofft, 1446 Westoft og 1619 Vesttofte; i 17. Aarh. bliver Formen Vistoft almindelig. Endelsen *Toft* er et af de hyppigste Ord i danske Stednavne og betyder oprindelig »Plads til Hus eller Gaard« og bruges om de Jordstykker, der

ligger ved selve Gaardene i den gamle Landsby. Forleddet synes at kunne være *Vest,* altsaa »vestlige Toft«. Til »Vesttoften« kunde jo svare en Østtoft, og det maatte da være Æbeltoft, som ligger nøjagtig Øst for, men paa den anden Side af Æbeltoft Vig. Det er de to eneste Navne med Toft, der findes paa Mols, saa en Modstilling var jo tænkelig. Paa den anden Side lader det sig ikke nægte, at der er god Grund til at sammenstille Navnet med Visborg (eller Vesborg) paa Samsø, der utvivlsomt maa afledes af *Vese,* »Sump«; de ældre Former forbyder det ikke, og en Form som 1619 Vesttofte kan jo være noget af en Folkeetymologi. Der er netop mellem Byen og Kirken en dyb Sænkning, som jo kunde tænkes at have rummet en *Vese,* som havde været navngivende. Jeg er egentlig mest tilbøjelig til at tænke mig den sidste Mulighed. (Jvfr. Samsøs Stednavne p. 32).

Helgenæs er tidligere omtalt, og dermed er alle Sognenavnene gennemgaaet. Jeg skal dernæst gaa over til at behandle de øvrige Landsby- og Bebyggelsesnavne, idet jeg for Oversigtens Skyld opstiller dem efter Endelser.

Af Navne paa *-by* er Draaby omtalt, endvidere findes *Esby* og *Ørby,* begge i Helgenæs S. De udtales (maaske dog ikke paa selve Stedet) [esbej] og [eərbej]; Molbodialekten, der dog ikke indbefatter Helgenæs, har en Tendens til Afrunding, som det hedder, og som bl. a. bestaar i, at *ø* udtales som *e,* og L. Bøttiger hævder derfor, at Navnene er Eksempel paa samme Forhold og rettelig burde skrives *Østby* og *Ørby.* Den første ligger netop paa Østsiden af Halvøen. Ørby skulde indeholde Ordet *Øre,* jvfr. foran, og staar i Forb. med Beliggenheden, og det er Halvøens sydligste By i Retning af Slet-ør-hage. Byens Beliggenhed synes at bevise Tolkningens Rigtighed; i saa Fald maa Formens Esby være opstaaet under Indflydelse af selve Molbodialekten, om denne ikke paa et tidligere Tidspunkt ogsaa har indbefattet Helgenæs under sit Omraade, hvad man dog ikke tør slutte alene heraf.

Paa *Torp,* som vi kender fra ældre Dansk i Betydningen »Udflytterby«, er der ikke saa faa Navne, og ingen af dem er Sognenavne. De sammensættes mest med Personavne, af hvilke mange

ikke længere kan paavises; for Mols' Vedkommende er vi dog i Stand til at genkende flere.

Handrup (Draaby S.) kaldes 1411 (Afskr. 1600) for Hamdrup. Det er meget almindeligt, at *m* foran en Tandlyd gaar over til *n*, saa det vil være rigtigt at forudsætte Ham-, og sandsynligvis er det Navnet *Hamund* (oldn. Hámundr), som maa forudsættes. Oprindelig maa det da have lydt *Hamundæthorp (Hamund har ikke haft s i Genitiv, men i Oldn. endt paa -ar); et tilsvarende Navn er det nuvær. Hammeldrupgaard (Solbjærg S., Løve Hrd.); det skreves 1405 Hamendorp, 1610 Hamdrop, 1664 Hammendrup.

Essendrup, Agri S., hed 1378 (Afskr. Langebek) Æsendrup, 1424 Essendrup, c. 1371 (Afskr. 1541) Assenderup. Forleddet er Mandsnavnet *Asmund.*

Skellerup (Knebel S.), c. 1400 (Afskr. c. 1450) Skelldorp, 1446 Scielrup, kan indeholde Mandsnavnet *Skialgi,* oldn. Skjálgi, altsaa *Skialghæthorp. En Ødejord i Knebel kaldtes 1664 Kircherup — et Eksempel paa, at det ikke altid er Bynavne, der ender paa -torp; oprindelig er mange af disse Navne sikkert givet til Enkeltgaarde, der senere er blevet til Byer; en Ødejord i 1664 kunde jo være et Levn af en saadan gammel Enestegaard; iøvrigt kendes Navnet ikke mere.

Andrup i Rolse S. (1552 Anndrup, 1588 Andorpgaard) er ikke fra Middelalderen overleveret som Landsbynavn, og matrikuleres nu under Vrinders. Det er dog nok alligevel et gammelt Navn. Det udtales [an·drəp], med kort *a* og langt *n,* og indeholder vel derfor Navnet *Anund,* oldn. Önundr; det endte i Genitiv paa -ar, mere usikker, men i sproglig Henseende vilde Navnet passe godt.

Taarup, Tved S., hed 1360 (Arhusbogen) Togethorp, og i mellemliggende Tid undergaaet nogen Ændringer. Det indeholder maaske Mandsnavnet *Kveldulv,* som kendes fra Oldnordisk, men iøvrigt vistnok kun om en enkelt Mand, hvor det nærmest har Karakter af Tilnavn[1]). Dette gør selvfølgelig Formodningen mere usikker, men isproglig Henseende vilde Navnet passe godt.

Taarup, Tved S., hed 1360 (Aarhusbogen) Togethirp, og indeholder Mandsnavnet *Toge,* oldn. Toki. *Tillerup,* i samme Sogn,

[1]) egl. den, der om Aftenen omskaber sig til Ulv«, jfr. Sagnene om Varulve i Danmark.

skrives ved Aar 1300 Tildörp, Tilderp og Tytwlthorp (Aarhusbogen). Den sidstnævnte Form bærer det ældste Præg, og det vilde, med Oluf Nielsen (Olddanske Personnavne), være fristende at aflede det af Navnet *Thiutulw,* oldn. þjóðolfr. Men dette Navn har Genitiv paa -s, og Resultatet skulde saa have blevet f. Eks. *Tylstrup,* og et saadant Navn kender vi ogsaa i Ajstrup S., Kær Hrd. En Sammensætning med Navnet *Tillaugær,* oldn. Týlaugr, der i Genitiv har -ar, vilde derimod kunne give Tillerup, og det er maaske alligevel dette, der foreligger; det passer godt med Navnets øvrige overleverede Former. — I Tved S. ligger endvidere *Bjødstrup,* der 1203 skreves Biornstorp og 1341 (Aarhusbogen) Biørnstorp; det indeholder tydelig Mandsnavnet *Bjørn.* Dets nuværende, mærkelige Form er fremkommet ved, at *n* er bortfaldet mellem Konsonnanter (1619 Biørstrup), og *rs* derefter er assimileret til *ss* (1664 Biøstrup), endelig har man i vore Dage indskudt et falsk *d* (Bjødstrup, saaledes i Matriklen af 1844). En Parallel findes i Strand-Bjørstrup, Søborg S., Holbo Hrd., der 1370 hed Byornstorp. — Endelig findes i Tved Sogn *Landborup,* hvis Forled sikkert ikke er Personnavn, men det fra ældre Dansk velkendte Ord *Landbo,* der betyder »Fæster«, »Fæstebonde«, i Modsætning til Selvejer.

Viderup i Vistoft S. udtales [wi·rəp]; 1203 skrives Weddethorp, og 1345 Wiipæthorp; uheldigvis er der ingen Sikkerhed for, at det virkelig er vort Viderup, der tales om, og med de modstridende Former er der ikke meget at stille op med dette Navn. *Begtrup,* i samme Sogn, skreves ca. 1300 Bekkethorp og Bekkitörp (Aarhusbogen) og afledes af Oluf Nielsen (Olddanske Personnavne p. 11) af et Mandsnavn *Bekki.* Jeg vilde være noget tilbøjelig til at antage, at Forleddet er Ordet *Bæk.* Vest for Byen løber en Bæk, hvori der er Vandmølle, og et Stykke mod Øst er der en anden Bæk, der udmunder ved Særbæk Landingssted. Byen ligger altsaa paa en Maade mellem 2 Bække, og kunde derfor med Grund benævnes: Bækketorpen. Men Navnets Oprindelse maa i saa Fald være glemt, ellers havde vi næppe faaet en Form som den nuværende, for Ordet Bæk er jo stadig i Brug.

Paa Helgenæs ligger *Fejrup;* 1360 (Aarhusbogen) skrives Fæghædorp. Navnet afledes af Personnavnet Feggi (O. Nielsen);

som en anden Mulighed skal antydes: *Feðgaþorp, den Far og Søn tilhørende Torp, oldn. *feðgar,* »Far og Søn«. *Borup* hed 1297 (Aarhusbogen) Bothorp, og indeholder Mandsnavnet *Bo.*

Paa *-um* ender *Boeslum,* Draaby Sogn. Det er med Urette, at *-um* opstilles som en særlig Klasse ved Studier over Landsbynavne; det er en Endelse, der kan være opstaaet paa flere forskellige Maader (-heim, -holm, -rum, Dativ Flertal m. m.). Byen hed 1568 Boeslom. Man kunde gætte paa Endelsen -holm, jfr. at der findes et *Holme* et Stykke N. og et andet V. for Byen.

Paa *-bo* ender *Toggerbo,* Vistoft S. Det hed 1446 (Afskr. 1600) Toggerboll, men 1610 Thogerbou og altid senere -bo, saa det første er vel en Afskriverfejl. *Bo* betyder »Bolig«, og Forleddet kunde være Kvindenavnet *Torgerd,* oldn. þorgerðr; dette har i Genitiv -ar.

Paa *-mark* findes *Egsmark* i Draaby S., 1499 skrevet Exmarck, og udtalt [i'smark]; da Landsbynavne paa -mark meget ofte sammensættes med Personnavne, ligger det nær at antage et Mandsnavn *Ek* som Forled.

Feld findes i *Grønfeld,* Agri S.; 1487 Grønfel, 1582 Grønnefeldt. Et andet Grønfeld findes i Ølgod S., Øster-Horne Hrd. Feld er et meget gammelt Laanèord i Dansk.

Sø er Endelsen i *Fuglsø,* Vistoft S. (c. 1300 Fughlæsio; 1443 Fowelsiø), der vel har Navn efter Svømmefugle, og *Skærsø,* Draaby S. (1345 Skærsø, 1370 Skersyo), vel sammensat med Tillægsordet *skær,* »den klare, rene Sø«; sidstnævnte findes ganske vist ikke mere, men omkring Gaarden er meget lave Strækninger.

Med *Kær* er sammensat *Strandkær,* Agri S. (1487 Strankier) og *Blaakær,* Tved S. (1610 Blaakier), vel efter Beliggenhed og Farve.

Balle findes i *Basballe,* Agri S. (1446 Basbally); Efterleddet synes at betyde: »Forhøjning i Terrænet« (jfr. Samsøs Stednavne p. VI); Forleddet usikkert.

Høj findes muligt, foruden som nævnt i Rolse og Agri, ogsaa i *Stødov* i Helgenæs S. (1610 Stødaa), der kan være et *Stødhehøgh; *Stud,* »Støtte«, eller *Stod,* »Flok Heste«?

Med *Bæk* er sammensat *Lyngsbæk* i Draaby S., (1487 Lyungsbæk, 1479 Løngebeck), hvis Forled vel maa være *Lyng* i Betydn.

»lyngbevokset Strækning, Hede«. Med *Bjærg har vi Ørnbjærg,* med Mølle, i Draaby Sogn, hvis Forled vel er Fuglenavnet Ørn. 1552 kaldes den Ørnnebjerg Mølle, i Folkemaalet [embəsmel·], hvilket sidste stemmer godt med Folkemaalets Tendens til »Afrunding«, som foran omtalt under Esby. De med *-gaard* sammensatte Bebyggelsesnavne (Skovgaarde og Elsegaarde i Æbeltoft S., Lynggaard i Knebel S., Rolsegaard i Rolse S., Isgaard i Tved S. og Kongsgaard i Helgenæs Sogn) giver ikke Anledning til særlige Bemærkninger; om Elsegaarde er talt; *Lynggaard* har vist Navn efter en tidligere By(?) *Lynge* (1487 Lynnghæ); *Isgaard* skreves 1407 Eghxgardh, og har sikkert paa samme Maade Navn efter den endnu eksisterende Landsby Eg i samme Sogn. Endelig med *-mølle* har vi Skovmølle i Agri Sogn.

Tilbage staar en Række usammensatte Bebyggelsesnavne, nemlig *Holme, Stubbe, Tved, Eg, Hjelm, Vraa* og *Øerne.* Den norske Stednavneforsker O. Rygh har fremsat den Formodning, at de ældste Stednavne har været usammensatte Naturbetegnelser, medens man først paa et senere Kulturtrin er naaet til at bruge sammensatte Navne. Der er vel ingen Tvivl om, at Udviklingen i Tidernes Morgen maa været gaaet fra det enkelte til det sammensatte, og i seneste Tid har bl. a. Gudmund Schütte optaget denne Tanke og er ikke veget tilbage fra at anvende den ved Afgørelsen af Stednavnenes Alder; de usammensatte Navne skal i alle Tilfælde være ældre end de sammensatte. Her maa dog indvendes, at Navne af denne Art har kunnet dannes til enhver Tid, ældst naturligvis uden tilføjet Kendeord, senere med dette, og ved Forsøg paa Bestemmelsen af Navnenes Alder maa man tillige se paa deres sproglige Indhold.

Navne som *Fyn, Thund, Møn* og *Amak* (Amager), der vanskelig lader sig tolke paa Grundlag af det Sprogstof, vi kender, vil det ikke være betænkeligt at henføre til vore ældste Navne. Vi kunde kalde dem Klasse *A.* En anden Klasse *(B)* er Navne som *Holtet, Skagen* og *Gniben,* hvis Betydning meget vel kan klares paa Grundlag af vort Kendskab til ældre Dansk, og som ikke kan være givet i vore Dage, fordi de paagældende Ord ikke mere findes i Sproget. Klasse *C* er Navne som *Plantagen, Brugsen* (Brugsforeningen) og *Banen,* Ord, som tilhører vor Tid og følgelig er mo-

derne Navne. Endelig er der en Klasse, *D,* med Navne som *Bakken, Skoven, Mosen, Heden.* De er fuldkommen ubestemmelige med Hensyn til Alder; de kan være gamle, men saadanne kan meget vel gives endnu.

Det vil let ses, at sproghistorisk Støtte for Antagelsen af, at de usammensatte Stednavne er Oldtidsnavne af vor allerældste Navneklasse kun kan faas ved Klasse A. Navne af Klasse B maa i sproghistorisk Henseende nærmest kaldes gammeldanske, Navne af Klasse C nydanske, og Navne af Klasse D kan være og har været givet ned gennem senere Tider og kan gives endnu. Det skal ikke nægtes, at Navne indenfor Klasse B og D kan være ældgamle, men at henregne disse Klasser i deres Helhed til vore ældste Navne er umetodisk.

De usammensatte Bebyggelsesnavne paa Mols tilhørere næsten alle Klasse B, nemlig *Stubbe, Tved, Eg, Vraa* og *Hjelm;* et Par enkelte, som *Holme* og *Øerne* (se foran) tilhører Klasse D.

Tved er foran behandlet, og er det eneste Sognenavn i Rækken. Alle de andre Sogne bærer sammensatte Navne. Ogsaa denne Omstændighed kunde tyde paa, at den nuværende Bebyggelse af Mols er foregaaet paa en Tid, hvor der anvendtes sammensatte Stednavne, ellers havde vel Sognenavnene været usammensatte Navne af Klasse A.

Stubbe i Draaby S., 1258 (Afskr. c. 1600) skrevet Stubbe, udtalt [sdo·v], og maa være samme Ord som findes i *Træstub.* Paa Sjælland kendes Ordet endnu i Betydningen »Kratskov«. — *Eg,* i Tved S., hed 1207 Ech, jvfr. 1407 Eghxgardh, og udtales [i'q]. Det maa vel være en jysk Form af et Ord, der paa Rigsmaal vilde hedde *Ege,* oldn. eiki, »Bevoksning med Egetræer«. — *Vraa,* Agri S., er et ældre Ord, der betyder »Krog«, »Hjørne«. — *Hjelm* i Æbeltoft S. skreves 1231 Hiælm, 1292 Hialm. Det er vel nok samme Ord som Hjelm »en Krigers Hovedbedækning«, og Øen kunde vel paa Grund af sin toppede Form have nogen Lighed hermed, sammenlign ogsaa, at man i England bruger Navnet om Bakker.

Holme i Draaby S. hed 1327 (Afskr. Hvitfeld) Holme, og betyder vel »Øerne«, det er nogle Bakkeknuder nær Kysten, der paa alle andre Sider omgives af lave Strækninger.

Efter at have gennemgaaet samtlige Landsbynavne, vil der være Grund til at se lidt paa, hvad man kan lære af dem med Hensyn til Bebyggelsens Alder. Ganske vist har Landet været beboet i Stenalderen — flere Dysser er bevarede; en Dysse kaldes *Stenhus,* f. Eks. Poskær Stenhus (Knebel S.), der i Sammensætning bliver Stennis-, Stennisbjærg, Stenniskær, eller *Stenovn* (Stenovnsagre i Draaby S., jvfr. det alm. jyske Jynovn) — men paa Grundlag af Stednavnene kan man kun udtale sig om de *nuværende* Bebyggelsers Alder.

Paa Mols findes ingen af de Landsbynavne, man henregner til de ældre Klasser, ingen Navne paa -inge, -lev, -løse og -sted. Gaar man længere mod Nord, finder man i Dyrsland derimod ikke saa faa af disse ældre Navne: Emmelev, Hammelev, Enslev, Allelev, Veggerslev, Ellev, Hyllested, Gesing og flere; Gravlev er derimod rimeligvis uægte, ligesom Gravlev i Galten Hrd., der er et tidligere Gravelhøgh. I Draaby Sogn anfører Generalstaben Navnet *Translev Høj;* det er vistnok ogsaa uægte; Bøttiger skriver Transle- og mener, at Efterleddet er -led.

3 Navne ender paa *-by* (1 Sognenavn) og 2 Navne paa *-toft* (begge Sognenavne). Disse Navne hidrører i Hovedsagen fra Vikingetiden, hvad bl. a. fremgaar af, at Vikingerne har bragt dem med til England. Ogsaa Navnene paa *-bøl* har været i Brug i denne Tid, hvad han kan slutte af de Personnavne, de ellers ofte sammensættes med (1 Sognenavn). Rolse indeholder et Personnavn, der kan henføres til samme Tid. De øvrige Sognenavne (Helgenæs, Egens, Tved og Agri) indeholder ingen sikre kronologiske Holdepunkter. Derefter kommer 12 Navne paa -torp, der tilhører en yngre Klasse, og vel at mærke er ingen af dem blevet Sognenavne. Da der saaledes ikke er nogen Navne, der med Sikkerhed lader sig datere til før Vikingetiden, og da Sognenavnene som Helhed nok tør henføres til de ældste, der findes her paa Stedet, medens der udenfor Sognenavnene findes en Række -torp-Navne af yngre Dato, foruden andre Navne, der ogsaa i flere Tilfælde tør henregnes til Klassen Udflytterbyer, tør man nok drage den Slutning, at den nuværende Bebyggelse paa Mols er yngre end Dyrslands, og er begyndt i Vikingetiden.

Det stærkt bakkede Land har ikke været saa godt at opdyrke,

og det har muligvis ogsaa paa den omtalte Tid været helt skovklædt. Nu er der saa godt som ingen Skov, fraset Plantninger fra vor Tid, men Stednavnene kan vise, at det maa have været anderledes; L. Böttiger har saaledes paavist ca. 100 Navne, der minder om Skov (Æbeltoft og Omegn, p. 82 flg.), og der har endnu i historisk Tid været ikke ubetydelige Skovrester, som er ødelagt ved overdreven Hugst, f. Eks. i Svenskekrigene, da der i de kgl. Skove fældedes 8262 Træer, men ogsaa til Brændsel og Saltkogning; der er jo ingen Tørvemoser af Betydning.

Som bekendt indeholder de ældste Stednavne ikke sjælden Minder om *hedensk Gudedyrkelse*. Disse Navne er af den største Interesse for os, især fordi de direkte Vidnesbyrd om vor forhistoriske Religion er faa og fattige her i Danmark; hos os er der jo ikke overleveret noget som kan maale sig med den norsk-islandske Rigdom af Gudemyter. Men gennem Stednavnene har vi Vidnesbyrd om, at Guder som Odin, Tor, Tyr, Njord, Frej, Ull og flere andre ogsaa har været Genstand for Dyrkelse her i Landet.

Paa Mols har vi Navnet *Helgenæs* — det hellige Næs, som minder om en Fortids-Helligdom. Fraset dette er der ikke sikre Spor i selve Bebyggelsesnavnene. I Naturnavnene derimod er der et og andet, som nok kunde tyde i denne Retning. Nu er Naturnavne og Marknavne altid et ringere Stof at arbejde med, naar det gælder Spørgsmaalet om Oldtidsnavne, for det er meget sjældent, at man kan paavise disse Navne i ældre Kilder end Markbøgerne fra omkr. 1683. Lejlighedsvis kendes dog enkelte Marknavne og Naturnavne i middelalderlig Overlevering, og som Helhed betragtet er der Grund til at tro, at en Del af dem hidrører fra Oldtiden, men mange er bevislig af senere Oprindelse. Det vil derfor let indses, at med et Materiale af ubestemmelig Alder, og som kun findes overleveret i forholdsvis sen Form, maa man nødvendigvis omgaas med største Varsomhed, naar man vil studere Oldtidsforhold, og enhver Slutning maa drages med det udtrykkelige Forbehold, at Navnet virkelig er et Oldtidsnavn, samt at dets overleverede Form er ægte; begge Dele vil i Regelen være ubevislige.

Af Naturnavne, som kunde indeholde Gudenavne, kan nævnes *Nærbjærg* paa Helgenæs, maaske (som formodet af Vilh. la

Cour) sammensat med Njord, oprindl. *Nerður, jvfr. den germanske Nerthus og det sjællandske Stednavn Nærum. Det er Navn paa en meget høj Bakke umiddelbart *Nord* for Esby — og den Tanke, at det skulde være *Nørbjærg,* med dialektisk Afrunding til Nærbjærg, har Sandsynligheden for sig; det hedder jo f. Eks. overalt paa Dyrsland *fær, dær, tær* i Stedet for *før, Dør, tør* (Kort over danske Folkemaal p. 49). Endvidere kendes fra Mols *Frøbakke, Torshald* og *Uldalsaas,* der kunde indeholde Gudenavnene Frej, Tor og Ull. *Karlshøj* (Vistoft S.) og *Karlsbjærg* (Draaby S.) kunde indeholde Odinsnavnet Karl, der kendes f. Eks. fra Stjærnebilledet Karlsvognen, men det er jo ikke sikkert. Den førstnævnte skal ifølge et Sagn (anført i Pontoppidans Danske Atlas) have Navn efter en Bispemorder ved Navn Karl, som blev henrettet her. Det er maaske rimeligere. Ogsaa *Solen* har været dyrket som Gud; maaske er *Solhøj* i Vistoft S. et Minde herom. G. Schütte henregner ogsaa alle Navne paa *Hjul-* til Soldyrkelsen; i Æbeltoft S. findes saaledes et *Hjulbjærg.* Men her er der god Grund til at vise mere Forsigtighed.

Endvidere ved vi jo, at Lunde, Træer, Stene, Kilder og Søer kan have været Genstand for Kultus, ligesom flere Dyr har været anset for hellige. Men at slutte sig til Gudedyrkelsen, hvor disse Led indgaar i Stednavne, vil dog i alle Tilfælde være noget overilet. Fordi Odin hang i Ygdrasils Ask, og Zeus havde en hellig Eg, tør vi dog ikke antage, at alle Navne med Ask og Eg minder om Helligdomme. Hesten var muligvis helliget til Frej, og Bukken til Tor, men Navne med Hest og Buk (f. Eks. Hestehave og Bukkejord, Draaby S.) kan jo meget vel være almindelige Naturnavne. Heller ikke kan vi antage, at enhver Lund har været Offerlund eller enhver Kilde har været Helligkilde. Saadanne Navne siger altfor lidt, og selv om et og andet af dem kan gemme et Oldtidsminde, maa man dog af metodiske Grunde, navnlig Usikkerheden overfor deres Alder, helst lade være at regne med dem. Den, der beviser for meget, beviser intet.

Bedre Kultusminder er saadanne Navne, der kunde indeholde Ord, som tager direkte Sigte paa hedensk Ritus. *Blodhøj* paa Mols kunde indeholde Ordet *blót,* »Ofring«. Ordet *Vi* betyder

»Helligdom« (f. Eks. Viborg); paa Mols findes *Vibæk* (Draaby S.) og *Vikjæld;* imidlertid indeholder vistnok de fleste af disse Navne Ordet *Vie,* »Pil«, særlig naturligvis Navne paa fugtige Steder, der kunde tænkes at have været bevokset med saadanne vandelskende Vækster. *Vigabet* paa Helgenæs, lige ved Draget, der forbinder Halvøen med det øvrige Mols, skrives paa Mansas Kort Viggabet, vistnok med Rette; det ligger jo i Bunden af den Vig, som dannes af Søen paa dette Sted, og »Gabet« er et Skaar i den høje Bakkerand, der paa dette Sted gaar fra S. til N.

Det Ord, der kendes fra gotisk i Betydning »Helligdom«, nemlig *alhs,* er der mange Minder om i Nordisk, og det kunde foreligge i *Aalhøje,* 2 Steder i Æbeltoft Sogn.

Hov var Navn paa hedenske Templer; *Hovgaarden* i Strands hører dog rimeligvis ikke herhen; de fleste Hovgaarde Landet over er saadanne, som der har været gjort Hoveri til, og Pastor Böttiger mener ogsaa, at denne kan henregnes hertil. Navne paa *Smør-* vil man mene hænger sammen med en f. Eks. fra Sverige kendt Skik, at slaa Smør paa en Sten og lade det ligge og smelte der, en Offerhandling. Dog tror jeg ikke, at Smørnavnene som Helhed kan forklares ud af denne Skik. Smørenge og Smørhuller er meget hyppige Navne paa frugtbare Engpletter (saal. Smørhullet i Viderup), og betyder vel nok »frugtbar, fed eller smørgivende«. *Vognskær* (ved Stødov) kunde maaske indeholde Vogn i Betydn. Processionsvogn til Transport af Gudebilledet, saaledes som man kender det fra Nerthusdyrkelsen i Tyskland eller Solvognen fra Trundholm. Her er det dog vel snarest (paa Grund af Genitivs -s) Personnavnet Vagn, der i ældre Dansk næsten altid hedder Vogn. *Stolpehøj* (Draaby S.) maa vel have Navn efter en Støtte, der har staaet ved eller paa den. Den svenske Forsker Erik Noreen er noget tilbøjelig til at anse alle oprejste Stolper, Pæle og Støtter for Gudebilleder, men det er indlysende, at han her gaar altfor vidt. Et Ord *Val,* der f. Eks. findes i *Valhøj* paa Mols, vil G. Schütte oversætte ved »Lig«, og mener, at Valbrønd o. lign. betyder Ligbrønd, eller Brønd, hvori der er ofret Mennesker. Nu betyder det oldn. Ord *valr* kun: »de *i Kampen* faldne Krigere«, jvfr. Valplads. Det synes derfor at være urigtigt at tillægge Ordet Betydningen »Offer« eller blot »Lig«; var det sidste rigtigt, maatte

Valplads jo kunne betyde »Kirkegaard«. Nej, det er snarere det i Svensk bevarede Naturord *vall,* »Græsgang«.

Selv om meget er usikkert, og andet af metodiske Grunde helt har maattet lades ude af Betragtning, tør vi dog nok sige, at der i Stednavnene fra Mols endnu lader sig paavise enkelte hedenske Kultminder.

DANSK FOLKEMUSEUMS FORESPØRGSEL OM DANSKE BØNDERBYGNINGER.

Eventuelle Besvarelser bedes indsendte til Museet, Vesterbrogade 3, København B.

Trods enkelte Foregangsmænds udmærkede Arbejde, der senere, foruden Fagmændenes Arbejder, er blevet efterfulgt af adskillige gode og dygtigt gjorte Iagttagelser i de forskellige Amts-Aarbøger, Skrifter udgivne af »Danmarks Folkeminder«, og af mange andre, er Kendskabet til Byggeskikke og Bygningsformer ved vore Bønderbygninger endnu ret mangelfuldt, og savnes endog fuldstændigt for mange Sognes Vedkommende. Der er saaledes endnu langt igen, inden blot et tilnærmelsesvis tilfredsstillende Resultat er naaet.

Grunden til at Undersøgelserne i tidligere Tider har været drevet saa sparsomt, maa maaske søges i fejlagtige Synspunkter for Bedømmelsen af Bygningernes historiske Værd. Man er i Almindelighed stiltiende gaaet ud fra, at Bondestandens Bygningsformer tilhørte en sen Tid og derfor havde mindre Interesse, at Gaardenes Grundplaner var Efterligninger af Herregaarde og Klostre, og at deres Konstruktioner var laante fra Købstadshusenes Bindingsværk. Selv om disse Spørgsmaal nu er sin Løsning nærmere, er de dog langt fra tilstrækkeligt klarede.

Størsteparten af de endnu tilbageværende gamle Bønderbygninger er ganske vist opførte i Løbet af det 18. og kun undtagelsesvis i det 17. Aarhundrede, men der er dog ikke derfor Grund til at bryde Staven over dem og udelukkende antage dem for Børn

af sin Tid. Allerede Mundarternes Navne paa Bygningernes enkelte Længer eller Dele af disse har stundom Oldtidspræg; det jydske Ord »Sals« stammer fra det oldnordiske »Salhus«, og et andet jydsk Navn for Stuehus »Raling«, forekommer saa tidligt som i et Brev fra 1268.

Den Grundtype, der almindeligt tillægges den danske Bondegaard, er den firlængede, og denne er ogsaa nu den fremherskende for en stor Del af Landet, men synes dog at være en yngre Form i mange Egne, dog næppe yngre end fra Middelalderens Slutning. Men vi har andre Grundformer, der sikkert baade er ældre og nok saa oprindelige for store Dele af Landet, især den enlængede og tolængede Gaardtype (Parallelgaarden). I disse Bygningers Grundrids kan der paavises visse Forhold, der tyder paa høj Ælde; det jydske »Frammers« maa saaledes sikkert forklares som Oldtidshusets Opholdsrum, der i Tidernes Løb er sunket ned til blot at være et Forrum (Køkken, Bryggers) foran den senere Dagligstue (sml. J. Olriks Oversigter over Bygningsskikke i Bruuns Danmark B. I og Nær og Fjærn, Januar 1924).

Hvad Konstruktionerne angaar, har man hidtil anset de svenske og norske Træbygninger for langt ældre end de danske Bindingsværksgaarde. Saa meget er dog vist, at Lerklining mellem Stolper, som har været brugt overalt her i Landet indtil den sidste Tid, var kendt i en fjærn Oldtid, og endnu den Dag i Dag spores Rester af den ældgamle Brug, at grave Træstolper ned i Jorden uden Grundsten og uden vandret Fodtømmer: i sjællandske Gaarde mangler Fodtræet næsten overalt, ligeledes i de ældste Bygninger i Nørrejylland Nord for Mariager Fjord (Vendsyssel, Thy og Himmerland), i Salling og de midtjydske Hedeegne ned mod Skjern og endvidere paa Bornholm. De enkelte Stolper staar næsten overalt i disse Egne umiddelbart paa Grundstenene. Sulerne, som i fynske og forskellige jydske Landsdeles Gaarde støtter Aasen under Tagryggen, er umiskendelig en Oldtidsarv, og hertil maa ogsaa henregnes det ældgamle Raftetag, kendt fra store Dele af Sjælland og fra østjydske Egne (sml. Chr. Axel Jensen: Stolper og Suler. Fortid og Nutid I, S. 60; H. Zangenberg i Svenstrupbogen (Kbh. 1921) S. 217—18).

En Mængde Iagttagelser af disse og andre Forhold er indsam-

lede dels af Folkemuseets Stifter, nu afdøde Direktør Bernhard Olsen, dels af afdøde Professor R. Mejborg, endvidere bør Folkemindeforskeren E. Tang Kristensen og afdøde Pastor H. F. Feilberg mindes med Taknemmelighed for det Arbejde, de har udført til Gavn for disse Undersøgelser.

Men, som allerede berørt, er det nødvendigt at fremskaffe endnu mere Stof for at naa til Bunds med hele dette Arbejde, og det er ikke tilstrækkeligt blot at have en omtrentlig Forestilling om, hvorledes Byggemaaden i store Træk har været i de forskellige Landsdele. Mange stedlige Ejendommeligheder i Navne og Brug, samt Konstruktioner og Former, maa udførligt udredes, og først de mange enkelte Optegnelser og Oplysninger fra hver Egn, ja helst fra hvert Sogn, vil kunne danne et sikkert Grundlag for Studiet.

Hertil kan mange yde deres Bidrag. Jo fyldigere Redegørelser der maatte fremkomme, desto bedre og mere kærkomne er de; men ogsaa kortere Meddelelser om, hvor dette eller hint findes, vil have sin store Betydning, fordi de kan tjene som Vink for fremtidige mere indgaaende videnskabelige Undersøgelser.

De efterfølgende Spørgelister er et Forsøg paa at yde en Haandsrækning til enhver, der vil hjælpe med i dette Arbejde. Mange af Spørgsmaalene vil kun kunne besvares fra enkelte Egne af Landet, men ved Gennemlæsning vil enhver kunne udfinde, hvad der særlig har Betydning for en nærmere bestemt Egn eller Gaard.

Ved Besvarelsen kan der gaas frem paa to Maader. Den, som er særlig fortrolig med en enkelt Bygning, kan gennemgaa Spørgsmaalene med den for Øje og give Svarene alene gennem det enkelte Eksempel. Her skal særlig gøres opmærksom paa, at ved Bønderbygninger forstaas ikke alene Gaarde, men ogsaa Boelsteder, Husmands- og Indsidderhuse (Huse med og uden Jordtilliggende) m. m., hvorfor Optegnelser om disse Bygninger ogsaa har sin store Interesse.

Den, der kender en Landsbys eller en Egns Bygningsskik i Almindelighed, kan forme Besvarelsen saaledes, at den bliver mere almengyldig. I begge Tilfælde vil det være af stor Betydning, om Meddeleren kunde skitsere et Grundrids med paasatte

Maal taget paa Stedet, ligesom andre Tegninger og Fotografier selvfølgelig kan yde værdifuld Støtte. Maaske vil det falde nogle Meddelere besværligt at fremskaffe en Grundplan, men en saadan vil dog forholdsvis nemt kunne tegnes, naar man f. Eks. anvender linjeret Papir hertil og lader Afstanden mellem et Par Linjer gælde for et Fag. Man tegner da først Bygningens Yderlinjer op, idet man jo kan tælle sig til, hvor mange Fag Bygningen er lang og bred. Inden for disse Yderlinjer er det ikke saa vanskeligt at anbringe de forskellige Skillerum i sit rette Forhold til hinanden, naar blot man iagttager, hvor mange Fag de forskellige Rum indtager i Længde og Bredde, og tager Rummene i Rækkefølge.

Paa dette Skelet af Linjer afsættes dernæst Døre, Vinduer og Lemme, ved et Par Smaastreger for hver, tværs over de paagældende Hovedlinjer, der forestiller Ydervægge og Skillerum, og mellem Smaastregerne skrives henholdsvis D., V. og L. som Signaturer for Døre, Vinduer og Lemme. Paa en saadan skematisk Tegning vil man nemt kunne paasætte de fornødne Hovedmaal i Længde og Bredde for hvert Rum, samt Betegnelse for de enkelte Rums Brug. Endnu skal hertil føjes, at paa hver saadan Tegning bør anbringes en Nordpil, saaledes at man har Rede paa Verdenshjørnerne.

Spørgsmaalene falder i to Grupper; den første vedrører Grundridset og de enkelte Rums Indretning og Brug, den anden Bygningsvæsenets mere haandværksmæssige Side, og Besvarelserne vil sikkert let kunne gives saaledes, at man følger Spørgeskemaets enkelte Punkter. Naar der allerførst er spurgt ikke blot om Hjemmelsmandens og Stedets Navn, men ogsaa om Driftens og Jordbrugets Størrelse, har det sin Aarsag i det velkendte Forhold, at Byggemaaden paa større og mindre Gaarde, paa Boelssteder og Husmandshuse kan være forskellig, selv paa samme Egn. Ogsaa hvis man skildrer en hel Egns Bygningsskik, vil Oplysninger om Forskelligheder mellem Huse og Gaarde være særlig nyttige.

Endvidere kan det fremhæves, at mange af de endnu bevarede gamle Gaarde i Tidernes Løb er blevne mer eller mindre ombyggede og ændrede, og naar det meddeles, at en Gaard bærer Aarstal, er det derfor nødvendigt at oplyse, hvor og hvorledes det

er anbragt. De enkelte Længer kan være byggede hver til sin Tid, og baade Stuehus og Stald er oftest moderniserede, ja denne sidste er endog mangt et Sted flyttet eller er blevet gjort meget større.

Særlig for Fyns og Jyllands Vedkommende tiltrænger man haardt Oplysninger om Stuens gamle Indretning og om dens enkelte Møbler, og fra alle Egne af Landet vil Oplysninger om gamle Stalde være meget nyttige. Spørgsmaalene kan naturligvis ikke stilles saaledes, at de bliver udtømmende; der kan findes Ting, hvorom der ikke er spurgt: Smaabygninger som Vedskjul, Fiskerboder, Vognskjul, Havreboder, Spændhuse og Sojhuse til Faareskjul, Maltkøller, Landsbysmedjer, fritliggende Teglovne brugt af Almuen og fritliggende Bagerovne o. s. v. kan have deres Interesse. I det store og hele peger de dog sikkert paa det, som der bør lægges Mærke til, og forhaabentlig vil de derfor bidrage til at aabne manges Øjne for Ting, som de hidtil ikke har ænset.

Desværre forsvinder med rivende Hast de gamle Bønderbygninger med alle deres Oplysninger om vort Lands Kulturhistorie, og hvad der ikke allerede er forsvundet, eller forsvinder ved Ildsvaade, er i en stadig Fare for Udslettelse ved vort moderne Landbrugs Utilfredshed med disse gamle Bygninger, der naturligvis ikke har været indrettede med den moderne Drift for Øje, hvorfor Brugen af dem sikkert ofte falder meget vanskelig. Hvor der derfor gives Lejlighed og Evne til at nedrive dem og opføre nye og mere moderne Bygninger, bliver dette gjort uden nogen større Betænkelighed, eller i det hele uden nogen Tanke for, hvad vi taber i kulturhistorisk Henseende.

Det er da ikke for meget sagt, at det er en national Pligt at studere dem saa grundigt som muligt, inden det er for sent, en Pligt, som ikke opfyldes ved nogle faa Fagmænds Arbejde alene, men kun derved, at de mange yder deres Hjælp.

SPØRGELISTE.

1) Meddelerens Navn, Stilling og Adresse.

2) Navnet paa den eller de enkelte Bygninger, den By, det Sogn eller Herred, Meddelelsen gælder. —

Forsaavidt Oplysningerne gælder en enkelt Ejendom, bedes Driftens (Antal Heste, Køer o. s. v.) og Jordbrugets Størrelse

(Tdr. Land eller Hektar) meddelt. Da Jordtilliggendet undertiden er ændret, enten formindsket eller forstørret, vil det være af Betydning at faa det oprindelige Jordtilliggende meddelt, eller i det mindste Ejendommens Matr. Nr. og den nuværende og (helst) tidligere Ejeres Navne, saa langt tilbage de kendes.

3) Har Ejendommen tidligere været Fæste og i saa Fald under hvilken Gaard?

4) Findes der gamle Fæste- eller Skiftedokumenter i Ejerens eller andres Besiddelse?

I. Grundrids og Rummenes Udstyr.

1) Er der paa Egnen (i Byen, Sognet, Herredet) bevaret saa mange gamle Landbygninger (Bøndergaarde, Boelsteder, Husmands- og Indsidderhuse), at man kan danne sig en Forestilling om den almindelige Byggeskik for ca. 100 Aar siden, eller findes der kun ganske enkelte?

I sidste Tilfælde bedes saa vidt muligt nøjagtige Adresser paa disse Bygningers Beboere opgivet.

2) Er der gamle Bygninger, hvis nøjagtige Alder kendes gennem mundtlige Udsagn eller gennem skrevne Optegnelser? Fra hvem stammer de mundtlige Udsagn?

Er der Bygninger med Aarstal skaarne over Dør, over Skorsten, ridset i Lervæg, eller anbragte paa anden Maade? Ogsaa her bedes saa vidt muligt nøjagtige Adresser meddelte.

3) Hvorledes er Grundformen af den typiske ældre Gaard? Firelænget? Trelænget? Vinkelbygning? Enlænget? To parallelle Længer? Kendes Dobbelt- eller Tvillinggaarde og Huse?

Hvorledes er Grundridset af Boelstedet eller Husmandshuset?

4) Er nogle af Længerne (eller de alle) indbyrdes sammenbyggede, eller er der et mindre Rum mellem dem? Hvad kaldes da dette Rum? Har de altid været sammenbyggede?

5) Hvad er de gamle Navne paa Gaardens Længer? (Herunder anføres ogsaa saadanne sammenfattende Navne som Indhuse og Udhuse m. m.).

6) Udgør Beboelsesrummene en særskilt Længe (Hus), eller findes stundom Stalde eller andre »Udhuse« byggede i Stuehusets Forlængelse?

7) Hvorledes er den typiske Grundplan af den ældre Bondegaards Stuelænge? Hvad hedder de enkelte Rum, og hvordan ligger de for hverandre? Forsaavidt Grundplan tegnes, bedes Maalestok vedføjet eller Maal indskrevet paa Skitsen. Det bedes særligt angivet paa en saadan Tegning, om denne viser den nuværende eller den oprindelige Inddeling af Stuehuset.

Særlig bemærkes:

a) Ligger Stuehuset altid solret, i Øst—Vest, saa at Vinduerne vender mod Syd?

b) Kendes Udskud? Eller andre Udbygninger: Lude, Bislag, Korsstue eller Bagerovnsskur?

c) Vender Dagligstuens Vinduer mod Gaarden eller mod Haven? I sidste Tilfælde er der da Jernstænger for Vinduerne? Hvordan er de nuværende Vinduer? Har Vinduerne tidligere været blyindfattede og bemalede? Er der Vandbrædder eller Skyllefjæl under Vinduerne?

d) Er der én eller flere Indgangsdøre, og vende de ud mod Gaarden? Hvilken af disse bruges almindeligst ved den daglige Færden ud og ind i Stuehuset? Er der Halvdøre eller Heldøre?

e) Var det tidligere almindeligt, at den eneste Indgang til Stuen var gennem Køkken (Bryggers eller Frammers)?

f) Fandtes der altid en øverste Stue eller endnu flere Rum indenfor den egentlige Dagligstue, og hvad brugtes de til? Hvad kaldtes disse Rum?

g) Kendes Eksempler paa, at Køkken og Stue har udgjort ét Rum, og i saa Fald, hvad kaldtes dette Rum?

h) Optager Stue (og Øverstestue) hele Husets Bredde?

i) Er der ét eller flere Ildsteder? I begge Tilfælde bedes de gamle Navne paa disse meddelte.

8) Hvordan er eller var de enkelte Rum udstyrede? Særlig:

a) Hvordan var (er) Stuens (og Øverstestuens) Indbo? De enkelte Møblers Navne, Udseende og Plads? Kendes Ordet *Pal* som Navn paa en Forhøjning i Stuen? Har Husbondens Sæde noget særskilt Navn? Hvordan var (er) Stuens Gulv? Lerstampet? Var nogen af Væggene klædt med Paneler og hvordan saa de ud? Hvordan var Loftet? Var der Sengesteder i selve Stuen og hvorledes saa de ud? Vægfaste? Fandtes der et Vraaskab

og havde det en bestemt Plads? Fandtes der andre Skabe, der var vægfaste i Stuerne og hvilke var deres Navne? Hvilke Farver fandtes paa Vægge, Lofter, Døre og Vinduer i de forskellige Rum?

b) Hvordan opvarmes eller opvarmedes Stuen? Ved Bilæggerovn af Jærn? eller af Lerpotter? Kendes Eksempler paa, at aabne Ildsteder eller Skorstene fandtes i selve Stuen?

c) Vides det, om der i ældre Tid paa Egnen fandtes *Lyrehuse* (Huse uden Skorstenspibe, med Røgaabning i Taget)?

d) Hvordan ser Køkkenets Ildsted ud? Er der aaben Skorsten? Har Skorstenen Pibe? Af hvilket Materiale er Skorstenen og Piben opført? Findes der over Skorstensaabningen mod Køkken eller Bryggers anbragt et Tømmerstykke, og hvad kaldtes dette? Er der Inskription i det?

e) Hvordan er Bagerovnen? Lerklinet? Hvor staar den? Er den sammenbygget med Køkkenets Ildsted? Findes den i saa Fald derunder eller ved Siden deraf? Gælder Sammenbygningen, ogsaa Brygge- eller Grukedlen? Hvorledes fyredes der i denne?

f) Var der tidligere Maltkølle i Forbindelse med Køkkenets Ildsted, og hvorledes var Køllen da indrettet? Hvorfra fyredes der i denne? Kendes noget Eksempel paa, at Køllen har været anbragt paa Loftet over Køkkenildstedet, eller paa Siden af Skorstenen paa Loftet over Bryggerset?

g) Hvorledes er Gulvene i de øvrige Rum?

9) Hvad hedder de enkelte Udhuse? Hed Hestestalden Stald? Hvad er Navnene paa Kostald, Lader, Lo o. s. fremdeles? Har hver Sædart sin Lade? Hvad kaldes Skillerummet mellem Lo og Lade, og er Overvæggen i dette lukket? Er der nogen bestemt Regel for Udhusrummenes indbyrdes Beliggenhed i Forhold til hverandre eller til Stuelængen? Særlig imellem Lade og Lo, Stald og Foderlo? Er de indbyrdes forbundne ved Døre, eller fører alle Døre ud til Gaardspladsen? Er der Halvdøre? Er der Lemme eller Kviste (Tviste eller Gab) i eller over Laderne? Er der Glug i Loen og hvad brugtes denne til? Er der Loft over Loen? Er der én eller to Indkørselsporte? Er Lo eller Lade nogensinde indrettet til Indkørsel? Hvordan er Portens Konstruktion, særligt Portlaagernes Anbringelse? Hvorledes er Gangstolperne i Port-

laagerne tildannede? Hvordan var Gulvene i Loer, Lader og Stalde?

10) Hvordan er (var) de enkelte Udhuse indrettede? Særlig: Hvordan var Baase, Spiltove og andre Skillerum i Staldene, og hvad hedder de? Hvordan var Krybberne? Fandtes der Vinduer i Staldene, og hvorledes saa de ud, og hvor store var de? Hvordan var Loftet over Staldene?

11) Hvordan er Gaardspladsen? Brolagt? Hvor ligger Møddingen i Forhold til Længerne? Hvor ligger Brønden? Hvad er dens Navn? Har Brønden Karm, Vippe, Vinde eller Pumpe? Hvorledes er Brønden sat? Hvor ligger Haven (Humlehave, Kaalgaard, Abildgaard, Urtehave, Bigaard)? Hvor stor er den, og hvad indeholder den? Kendes Brøndhave? Kendes gamle Almueplanter saasom: Lavendel, Lammeøre, Balsam, Ambra, Isop, Krusemynte, Hjerteblomst, Malurt, Husløg, Mesterrod, Matrum, Løvstikke, Rejnfan, Kragetorn (Bukketorn), Kamille og St. Hans Urt?

12) Findes eller fandtes nogen Art Overtro eller overtroisk Skik knyttet til Bygningen eller dens enkelte Dele (f. Eks. Hestesko under Dørtærskelen, Hestehoved nedgravet under Logulvet, Hugorm nedgravet, Tordensten eller andet i Tagskæget, Skytstræ paa Gaardspladsen og lignende)?

II. Konstruktioner.

Bønderbygningernes Konstruktioner maa deles i 2 Hovedgrupper:

Grundmur og Bindingsværk.

De gamle Bygninger, der oprindeligt er opførte af Grundmur, danner kun en lille Gruppe, der næppe forekommer andre Steder i Landet end i de sønderjydske Hedeegne og langs den vestjydske Kyst, omtrent op til Limfjorden. Paa det gamle Kongeriges Grund gaar de næppe længere tilbage i Tiden end til den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, i de sønderjydske Egne synes de at gaa tilbage til det 17de Aarhundrede. Ikke faa Steder træffes en Blanding af Grundmur og Bindingsværk i én og samme Bygning, men da er Grundmuren som Regel senere Tiders Omdannelse og Forbedring.

Grundmurede gamle Bygninger

vil det være meget ønskeligt at faa nærmere belyste og undersøgte, da der kendes saare lidet til dem og Konstruktionerne i dem.

De Enkeltheder, der nøjere bør eftergaas ved disse Bygninger, er i det væsentlige følgende:

1) Er »Grunden« (Sokkelen) under Murene af Kampesten, og i saa Fald, er disse tildannede eller utilhugne? Staar Grundstenene blanke eller er de tjærede? Er Grunden af et andet Materiale end det nævnte, og har den et Fremspring for Ydermurene?

2) Af hvilken Slags Sten er Murværket i Bygningen? Er de brændte og hvilken Farve? Hvor er Stenene brændte? Er Bygningens Ydervægge fugede, hvidtede eller kalkfarvede? Er der malet Fuger paa Kalkfarven? Hvor svære er Ydermure og Skillerum? Hvorledes er Murværket anbragt over Vinduer og Døre, og hvorledes under Vinduerne?

3) Krones Murværket foroven ved Taget af Fremspring eller Gesims, og hvorledes ser dette (denne) ud?

4) Hvad er Taget tækket med? Hvad dækkes Mønningen med? Hvorledes afslutter Taget forneden ved Tagskæget? Hvorledes ser Skorstenspiben ud?

5) Hvorledes er Bjælkerne anbragt paa Murene? Af hvilken Træart er Bjælkerne?

6) Hvad Slags Tømmer er Spærene af? Hvad kaldes Spær-Fagene i Tagværket? Er der Hanebaand (Hanebjælke) i disse? Hvorledes er Spærene samlet foroven og hvorledes er de anbragt forneden? Bærer Spærene i Rygningen en Aas (Rygaas, Ryglægte, Kollægte, Mønlægte)? Hvorledes er Taget lægtet og med hvilken Slags Lægter? Hvorledes er disse anbragt paa Spærene? Findes der »Skalke« forneden, anbragt ovenpaa eller paa Siden af Spærene til at føre Tagbelægningen ud over Ydermurene med?

7) Gaar Gavlene helt op til Mønningen, eller er de skraat afskaaret fra Tagskæget eller højere oppe? I saa Fald, hvad kaldes de Tømmerstykker, der er anbragte under den Ryg, som to saadanne sammenstødende Tagflader frembringer?

8) Hvad er Lofterne af, og hvis det er af Brædder, hvorledes er disse samlede? Hvorledes er Væggene behandlede indvendigt i Rummene?

9) Hvormange Vinduesrammer er der i hvert Fag Vinduer, og hvor mange Ruder i hver Ramme? Er Dørene almindelige Bræddedøre eller Fyldingsdøre, i saa Fald, hvor mange Fyldinger? Hvorledes er de malede? Findes der Halvdøre?

10) Endelig maa det tilføjes, at det vil være af den største Betydning at faa at vide, hvorledes de oprindelige Grundplaner har været i disse Bygninger. Et Skillerum i de grundmurede Bygninger kan saa let fjernes, og Sporene af Skillerummene udslettes lettere i en grundmuret Bygning end i en Bindingsværksbygning. Det vil da altid, ved Undersøgelse af en grundmuret Bygning, være nyttigt at have gamle Folks Kendskab til Bygningen at støtte sig til, eller ogsaa, hvad der er sjældnere, en ældre Brandtaxation eller Synsforretning.

Bindingsværket

kan deles i 3 forskellige Konstruktionsgrupper: Almindelige Bindingsværksbygninger, Sulebygninger eller Aashuse og Udskudsbygninger eller Højremshuse.

a) *De almindelige Bindingsværksbygninger* findes saa at sige hele Landet over, og da Konstruktionen ved disse er meget varierende i de forskellige Landsdele, og det er af største Betydning at faa de forskellige kendte Konstruktioner stedfæstede i saa stor en Udstrækning som muligt, opstilles følgende Spørgeliste:

1) Hvilken Benævnelse har Stolperne i Bindingsværket og af hvilket Træmateriale er de? Er Stolperne forneden gravet i Jorden, eller staar de paa Sten, eller paa et gennemgaaende Stykke Fodtømmer? I sidste Tilfælde, hvad kaldes dette Fodtømmer? Hvis Stolperne staar paa Sten, hvad kaldes da disse, og hvad er det for Sten? Naar Stolperne staar paa Sten, findes der undertiden anbragt et Tømmerstykke forneden mellem dem, men Stolperne staar ikke direkte paa dette. Findes et saadant Tømmerstykke, og i saa Fald hvad kaldes det?

Er Stolperne foroven tappede i et gennemgaaende Stykke Tømmer, og hvad kaldes dette? Dette Tømmerstykke er gerne samlet af flere Stykker, hvorledes ser disse Samlinger ud? Gaar Stolpetappen helt igennem det og fortsættes et Stykke oven over det, og findes der en Trænagle noget Steds i Stolpetappen?

2) Mellem Stolperne er for det meste i baade Ydervægge og Skillerum anbragt Fyldetømmer, der dog undertiden i visse Egne savnes i Ydervæggen. Fyldetømmeret bestaar dels af et eller to vandrette Tømmerstykker i Væggene, enten fra Stolpe til Stolpe eller rækkende over flere Fag, de saakaldte Løsholter eller Bindinger, dels af lodrette Stykker mellem Fodstykke og Løsholt og dette og Tagremmen. Disse sidste savnes almindeligt paa Sjælland, men findes, ofte i stor Mængde, anbragt i fynske og østjydske Bindingsværksbygninger. Navnet paa disse Stykker er meget forskelligt, det mest udbredte synes at være Dok. Endelig findes i Ydervæggene kortere eller længere, lige eller krumme, Skraabaandsstykker, der ogsaa har forskellige Navne i de Landsdele, hvor de forekommer. Navne og Antallet i Fagene paa disse Fyldtømmerstykker bør opnoteres, og ligeledes maa man undersøge, om der i Samlingerne mellem Bindingsværkets enkelte Tømmerdele findes Trænagler. Over og under Døren i saavel Ydervægge som Skillerum er anbragt Tømmerstykker, hvis Navne ogsaa bør noteres. Eventuelle Inskriptioner anbragt i Tømmerstykkerne over Døren, bør eftersøges.

3) Hvad Slags Træ er Bjælkerne af? Hvorledes er de anbragte? Er de tappet i Stolperne eller anbragt oven paa Tagremmen? Hvorledes er de tappet i Stolperne? Undertiden er der tappet Skraaknægte i Bjælke og Stolpe indvendigt i Rummene. Findes saadanne Skraaknægte, og hvad kaldes de? Er de udskaarne i en eller anden Form?

4) Af hvilke Stykker bestaar Skillerumstømmeret og hvorledes er dette anbragt? Findes der Fodtømmer i Skillerummene?

5) Hvad Slags Tømmer er Spærene af? Hvad kaldes Spærene? Hvorledes er de samlet foroven? Krydser de her hinanden, og bærer de Rygaas (Ryglægte, Mønlægte, Kollægte)? Hvorledes er Spærene anbragte forneden? Rider de over, eller støtter de mod den Del af Stolpetappen, der rager op oven for Tagremmen, og i saa Fald, paa hvilken Maade? Hvis Bjælken er anbragt oven paa Tagremmen, er Spærene da tappede i Bjælken?

Er Spærene afstivede ved Lægter, slaaede paa skraa paa Spærenes Undersider, og hvad kaldes disse Lægter?

Er der i Spærfagene anbragt Hanebaand (Hanebjælker) og hvorledes er de anbragt? Er der ét eller flere Hanebaand?

Er der anbragt »Skalke« forneden ved Tagskæget, enten ovenpaa Spæret eller paa Siden af dette? Er der anbragt Skillerum i Tagværket?

6) Hvad er Taget tækket med og hvorledes er Mønningen dækket? Er der forinden den egentlige Tæknings Paabegyndelse anbragt et særligt og tyndere Lag Tækning, og hvad kaldes dette?

7) Mellem Tagets Underside og Tagremmens Overside er et

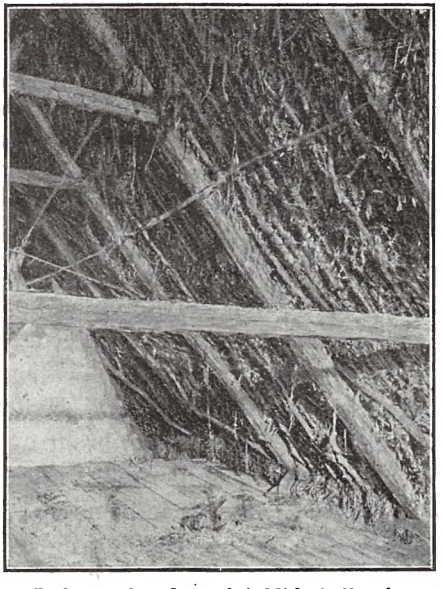

Raftetag fra Ortved i Midtsjælland.

Mellemrum. Hvorledes er dette lukket, og hvad kaldes Rummet og dets Lukke?

8) Kendes Ordet »Hældefag« og hvad forstaas derved?

9) Hvad er Taget lægtet med, og med hvilken Slags Lægter? Hvorledes er Lægterne anbragt paa Spærene? Er der anbragt Kviste i Tagene, og hvad er deres Navn? Kendes noget Eksempel paa at Tage har været tækket paa Rafter? Da denne Tækkemaade nu sikkert er lidet kendt, gives her en kortere Beskrivelse af denne. Mellem Spærene lagdes et Lag af Rafter, der forneden hvilede paa Tagremmen og foroven paa Rygaasen. De laa altsaa i samme Retning som Spærene og kunde undertiden være støttet

yderligere af en à to tynde Aase, anbragt tværs over Spærene i samme Retning som vore nuværende Lægter.

Tværs over Rafterne, ovenpaa disse, anbragtes gerne et »Brotag«, et helt Lag af tyndere Kviste (Risbøge som Regel), og herpaa syedes Halmen med Pilevidjer (Rødpil) eller Simer.

Det vil være af den største Betydning at faa udredet, hvor i Landet denne Tækkemaade har været brugt, selv om man blot

Dukket Gavl fra Fulden Nord for Horsens Fjord.

maa tage til Takke med ældre Folks Meddelelser herom, især maa ældre Tækkemænd vide Besked hermed.

10) Med Hensyn til Gavlene henvises til foranstaaende Spørgelistes Punkt Nr. 7. Her skal dog tilføjes: Hvad er de forskellige Gavlformer benævnt? Er Gavlene udmurede, klinede eller lukkede med Brædder? Er de risflettede eller dukkede?

I de dukkede Gavle har vi haft en meget primitiv Form for Væglukning. De har været udførte saaledes, at der i Overgavlene var anbragt det sædvanlige Skelet af Stave, som findes i de fleste lerklinede Vægge. Mellem Stavene var anbragt »Dukker«

snoede af Halm, Ærtehalm eller Tang, som man snoer Halmbaand til Neg og dernæst knyttede i en Knude. Dukkerne blev anbragte lagvis ovenpaa hverandre, og mellem Lagene blev der om Stavene vundet en Kæp, der bankedes ned over Dukkerne. Gavlene findes endnu i enkelte Egne af Landet, men bliver stadig sjældnere.

Undertiden har Taget et Fremspring udenfor Gavlene, og her er da anbragt de saakaldte »Vindskeder«. Hvorledes er disse Vindskeder anbragte, og har de særlige Udskæringer forneden og foroven? Er Vindskederne delte i flere fremspringende Stykker, og findes der Knægte mellem disse Stykker? Har Gavlene andre Prydelser, f. Eks. paa Gavlspidserne? Har Gavlene Bindingsværk, der springer frem for hver Stolpehøjde, og findes der udskaarne Knægte i Bindingsværket? Findes der Lemme eller andre Aabninger i Overgavlen?

11) Væggene inddeles ved Fyldetømmer i Tavl. Hvorledes er disse Tavl lukkede? Er de udmurede eller klinede? I sidste Tilfælde, findes der da Staver (Støjler eller Hæle), og er disse omvundne med Kæppe (Væner) eller Halmsimer? Eller mangler disse Dele fuldstændigt? Er der uden paa dette Stel klinet Ler? Fik denne Ler en yderligere Behandling efter at være blevet tør, hvorledes foregik denne og hvad kaldtes dette Arbejde? Hvis Tavlene er udmurede, er det da med brændte Sten, eller en naturlig Stenart?

I visse Egne er Tavlene lukkede med brede Planker i Stedet for Udmuring eller Lerklining. Det vil være af Betydning at faa at vide, hvor denne Væglukkelse er eller har været anvendt, hvorfor ældre Folk bør udspørges herom, ligesom det vil være ønskeligt, om Konstruktionen af disse Vægge blev opnoteret, særligt: Hvad Træart er Plankerne af? Hvorledes er Fugerne mellem Plankerne tildannede? Hvorledes er disse anbragt i Stolperne? Hvorledes er Plankerne tildannede ved Foden af Bygningen?

Nogle Steder, særligt ved Boder og lettere Udhuse, er Væggene risflettede. Hvor findes denne Slags Vægge? Kendes, særligt i Hedeegnene, noget Eksempel paa, at Væggene beskyttedes om Efteraaret og Vinteren med Tørv, der fjernedes Foraar og Sommer?

12) Hvorledes behandledes de klinede og murede Vægge udvendigt?

Er de hvidtede eller kalkfarvede og i sidste Tilfælde med paamalede Fuger? Er Bindingsværks Tømmeret hvidtet (som Væggene) eller er det tjæret eller malet? I sidste Tilfælde med hvilken Slags Maling?

Til ovennævnte Spørgsmaal kan tilføjes følgende:

Hvordan opførtes Bygningen? Hvilket Tømmer rejstes først? Hjalp Gaardens Folk eller Naboerne med til Tømmerværkets Hugning og Rejsning, til Klining og Tækning? Hvordan gik Klining og Tækning for sig? Hvem lagde Lergulv? Hvem byggede Ildsted og Bagerovn?

B) Sulebygninger eller Aashuse.

Ydervægge og Skillerum er i disse Bygninger i det væsentlige som ved de almindelige Bindingsværksbygninger, hvorfor der henvises til foranstaaende Spørgeliste.

Her skal blot peges paa de Konstruktionstræk, der udgør Forskellen fra disse Bygninger, samt fremsættes de Spørgsmaal, der yderligere maa tilføjes nævnte Spørgeliste.

Ved de almindelige Bindingsværksbygninger bæres *hele* Taget af Ydervæggene, medens disse Vægge i Sulebygningerne kun bærer den nederste Del af Taget, og den øverste Del af dette bæres af en Række svære Stolper, »Suler«, rejst midt i og gennem hele Bygningen. De naar fra Jorden og op under Tagmønningen, hvor de bærer et svært vandret Tømmerstykke, »Aasen«, der gaar gennem hele Husets Længde, og hvorpaa Spærene hænger foroven. Sulebygningerne benævnes undertiden efter Aasen »Aashuse«.

Sulerne er nogle Steder dobbelte, og bestaar da af 2 skraatstillede Tømmerstykker, »Strihsuler« eller »Stritsuler«, der mødes oppe under Aasen. Hvor der anvendes Strihsuler, veksler de gerne med Enkeltsuler, og i Almindelighed vil man finde det saaledes i jydske Aashuse. Paa Fyn derimod anvendes udelukkende Enkeltsuler, der her bærer Navnet »Højsuler«.

Sulerne har undertiden foroven et enten naturligt, selvgroet Leje for Aasen: en Kløft (ogsaa kaldet Sule eller Tvege) dannet

ved en eller et Par Grenes Udvækst paa den Stamme, der er anvendt som Sule, eller ogsaa er der ad kunstig Vej sørget for et saadant Leje, dannet ved et paanaglet Tømmerstykke, en »Klav« (Klap, Klamp?). Sulerne kan dog ogsaa være tappede i Aasen paa almindelig Tømmermaade.

Endnu skal blot omtales, at Sulerne som Regel er anbragte i Skillerum, sjældnere uden for disse. Bjælkernes Anbringelse i Sulebygningerne er forskellig. I de fynske Huse er de anbragt under Tagremmen og tappede i Suler og Ydervæggenes Stolper med fremspringende Bjælkehoveder foran disse, og som Regel findes ogsaa et Skraabaand paa hver Side af Sulen, tappet i denne og Bjælkens Overside. I de jydske Huse er Bjælkerne derimod anbragt oven paa Remmen uden Hensyn til Ydervægsstolperne, og for det meste skaaret noget ind i Sulerne, med hvilke de er forbundne med Trænagler i Krydsningsstederne .

1) Kendes Sulebygninger i andre Egne end ovennævnte? Hvor har der tidligere paa Egnen været Sulebygninger, og hvornaar er disse nedrevne? Vides der nogen Besked med; hvor gamle tidligere eller nuværende Sulebygninger er? Hvorfra vides dette?

2) Findes der enkelte eller dobbelte Suler? Hvad kaldes Sulerne, og hvilket Træmateriale er de af? Hvorledes er de tildannede? Hvor mange Suler er der i de enkelte Længer, og hvorledes er de anbragt? Hvad kaldes Pladsen mellem 2 Skillerum, som er forsynede med Suler?

3) Hvorledes ser Sulerne ud foroven? Hvis de har selvgroet Leje for Aasen, hvad kaldes da dette? Er Lejet kunstigt frembragt, hvorledes er det da tildannet? Er Sulerne tappet i Aasen? Hvorledes er Sulerne anbragt forneden?

4) Ligger Bjælkerne ovenpaa Remmen, og hvorledes er de samlede med Sulen? Er Bjælken tappet i Ydervægsstolperne, og i saa Fald, hvorledes er Bjælken samlet med Sulen? Findes der Skraabaand mellem Bjælke og Sule, og hvad kaldes de? Er de lige eller krumme, og hvorledes er de samlet med Bjælke og Sule? Hvad Slags Træ er de af?

5) Har Aasen et andet Navn? Hvad Slags Træ er Aasen af, og hvorledes er Aasstykkerne samlet? Har Aastræet haft anden Anvendelse (Mastetræ, Møllevinger etc.)? Hvorledes er Aasen af-

sluttet ved Gavlen? Har den en Tap her, beregnet til Anbringelse af Gavlprydelser? Kendes saadanne? Findes ældre Folk, der har Erindring om saadanne og deres Udseende?

Findes der Skraabaand mellem Aas og Suler, i saa Fald, hvorledes er de samlede med disse, og af hvilket Træmateriale er de?

6) Hvorledes støtter Spæret forneden paa Tagremmen? Er der her anbragt en Knægt paa Spærets Underside, og hvad kaldes den? Hvorledes er Spærene anbragt foroven? Er de samlede her, eller hviler de enkeltvis paa Aasen?

7) Hvorledes rejstes Sulehusene?

C) Udskuds- eller Højremsbygninger.

Vægge og Skillerum er væsentlig som ved de almindelige Bindingsværksbygninger, hvorfor der henvises til Spørgelisten, der er fremsat om disse Bygninger.

Forskelligheden i Konstruktionen er den, at der i Bygningens Længderetning, ca. 1—1,25 m indenfor de egentlige Ydervægge, er anbragt to Stolperækker, som Regel forneden stillede paa Sten, og foroven tappede i en Rem, »Højremmen«, der ligesom Stolperækkerne er gennemgaaende i hele Husets Længde. Paa Højremmen hviler det egentlige Tagværk som ved de almindelige Bindingsværksbygninger. Ydervæggene, der som Regel er meget lave, bærer da kun Halvdelen af det Tag, der dækker over Rummet mellem Højremmen og Ydervæggenes Stolper, det saakaldte »Udskud«.

For det meste findes Udskud paa begge Sider af Bygningerne, men er dog i saa Fald borttaget ud for Stuernes Vinduer. Undertiden kan Udskudet være ført rundt om begge Bygningernes Gavle, og i enkelte Tilfælde savnes det helt paa Bygningernes ene Side (Sydsiden). Ved Undersøgelse af disse Bygninger maa særligt anføres:

1) Er Bygningen en Stue- eller Udhuslænge? Er der Udskud paa begge Bygningens Længdesider? Er der Udskud ved Gavlen? Er den Del af Ydervæggen, der ikke har Udskud, af Grundmur, og i saa Fald, har den da ikke tidligere været af Bin-

dingsværk? Er Udskudene opførte samtidigt med den øvrige Del af Bygningen?

2) Er Stolperne i Ydervæggene anbragt ud for Højremsstolperne eller uden Hensyn til disse? Har Tagremmen i Udskudsvæggen et særligt Navn?

3) Hvad kaldes de Stolper, der bærer Højremmen? Hvor mange findes der i hver Række? Er nogle af dem anbragt som Stolper i Bygningens Tværskillerum? Findes der Højremsstolper mellem Tværskillerummene, og hvor mange i hvert af Bygningens indvendige Rum? Staar Stolperne paa Sten? Er Stolperne foroven tappede i Højremmen? Hvilket Træmateriale er Stolperne af? Er det Strandingsgods?

4) Hvad kaldes Højremmen og hvilket Træmateriale er den af? Hvorledes er Samlingsmaaden af Højremmens enkelte Stykker? Er der Skraabaand mellem Stolperne og Højremmen, og er de anbragt baade i Bygningens Længderetning og i Tværskillerummene? Er de lige eller bøjede og af hvilken Slags Træ? Hvad kaldes de?

5) Hvorledes er Bjælkerne anbragt i Højremmens Stolper? Er der en eller to? I sidste Tilfælde, er da den øverste anbragt oven paa selve Højremmen? Hvad kaldes Bjælkerne? Hvilken Slags Træ er Bjælkerne af?

6) Findes der nogen Slags vandret Afstivning fra Højremsstolpen og til Ydervæggenes Tagrem, og hvad kaldes denne?

7) Hvorledes er Spærene anbragt paa Højremmen? Hvorledes er Spærene anbragte over Udskudet, og hvad kaldes disse Spær? Hvad Slags Træ er Tagværket af? Er det sodet?

Foruden disse Konstruktionsspørgsmaal, vil det være af største Betydning i de forskellige Egne af Landet at faa optegnet Brugen og Udseendet af de forskellige Slags Værktøj, der har været anvendt ved Bygningernes Opførelse. Meget af dette Værktøj er nu ude af Brug og delvis forsvundet, men der kunde dog endnu findes ældre Landsbyhaandværkere, saasom Smede, Huggere (Tømrere), Hjulmænd, Snedkere, Murere og gamle Tækkemænd, der endnu ikke har glemt deres gamle Værktøj og de Tider, hvor de udførte mangt et godt Stykke Arbejde for Lands-

byens Bønderfolk, dels ved Bygningerne, dels ved Bohavet og Redskaberne i dem.

FOLKEDRAGTER OG FOLKETEKSTILIER.

I endnu højere Grad end om de gammeldags Bøndergaarde gælder det om Bondestandens gamle Dragter: Vor Tid sletter dem ud. Paa de Steder, hvor de endnu til dels er i Brug, er det kun gamle Folk, som bærer dem, og i de fleste Egne synes de helt forsvundne. Tvivlere vil med nogen Ret kunne spørge, om et Forsøg paa nu at samle Oplysninger om dem ikke er for sent, og om der ikke allerede er forsvundet alt for meget. Men denne Tvivl er ikke tilstrækkelig begrundet. De Indsamlinger, der i de senere Aar er gjorte af Dansk Folkemuseum og fra andet Hold (Kalundborg Museum, Falsters Minder m. fl.) viser, at der endnu vil kunne frelses en Del, baade af selve Dragterne og Oplysninger om deres Udseende og Anvendelse.

Folkedragterne er ikke skabte af Folket selv, hverken her i Landet eller andetsteds; de er udsprungne af ældre Tiders Dragtmoder, som efterhaanden fra de højere Stænder er naaede ud til Bønderne, der gjorde med dem som al anden Kultur og Kunst: de valgte, forenklede og omformede efter Behov og Materiale. De forskellige skiftende Moder har paavirket Folkedragterne, der ikke har været uforandret gennem meget lange Tider, omend de har skiftet langsommere end Købstadmoderne. Kender man Klædedragtens Historie for de højere Stænder, vil man let kunne sige, naar denne eller hin Form først kan være bleven optaget i Folkedragt. Dette er allerede for mange Aar siden paapeget af Museumsdirektør Bernhard Olsen, som ogsaa paa dette Omraade har været Foregangsmand og som i Folkemuseet har skabt et Grundlag for en Folkedragtsamling, som de senere Aars Undersøgelser har forøget. Det har i allerhøjeste Grad hæmmet Dragtstudiet og svækket Interessen derfor, at Folkemuseets fortvivlede Pladsforhold har umuliggjort en samlet Udstilling af dets Dragtsamling. En enkelt Egn ad Gangen kan vises, men Slægtskab eller Forskel

paa Landsdelenes Dragter ligger det ganske udenfor Mulighedernes Grænse at vise. Skønt der er gjort anerkendelsesværdige Forsøg paa at studere Folkedragter af forskellige Provinsmuseer og af Foreningen til Folkedansens Fremme, stiller Sagen sig dog saaledes, at enhver, som kan hjælpe med, bør støtte Bestræbelserne for at bevare Kendskabet til de gamle Folkedragter.

Hvad det gælder om at faa nøjere udredet, er tre forskellige Ting.

For det første maa der skaffes Rede paa, hvorledes Dragterne saa ud; Navnene paa de enkelte Klædningsstykker maa kendes, og de maa beskrives i alle Enkeltheder; det maa oplyses, hvilke Stoffer man brugte, og hvorledes Snittet var; især Kvindernes Hovedtøjer har stor Interesse, og det er end ikke ligegyldigt, hvormange Knappenaale man brugte til et Hovedsæt. Men denne Side af Sagen egner sig maaske mindre til skriftlig Besvarelse og bør snarere løses ved Samtaler og Besøg paa Stedet, hvor gamle Folk kan vise, hvorledes man tog Dragterne paa.

Hvad der derimod bedre og lettere kan oplyses ved skrevne Svar, er to andre Ting. Det er en kendt Sag, at man paa en Egn ikke nøjedes med en enkelt Dragt, men havde Hverdagsdragt og Festdragt, stundom endog en Række forskellige Festdragter. For ikke at tale om Brudedragt, bar Brudepigerne ofte særlige Dragter og Hovedtøjer; naar et Bryllup varede flere Dage, kunde det hænde, at hver Dag udmærkedes ved sin særlige Dragt, og der var Forskel paa Dragterne til Jul, Paaske og Pintse. Dertil kom Begravelsesdragter og Sørgedragter, og endelig kan der være gennemgribende Forskel paa de Farver, som kendetegner Piger og Koner.

I visse Egne spores det endnu, at slige Regler har været udformede og paa det nøjagtigste er blevet fulgt af alle; det gælder f. Eks. Amager og Røsnæs (Refsnæs). I andre Egne er de meget uklare, er maaske blevne udviskede i Tidens Løb eller har aldrig haft almindelig Gyldighed.

Dette hænger sammen med et tredie Forhold, som bør oplyses nøjere, Dragternes Stedbundethed. Enhver ved, at der er stor Forskel mellem »danske« og »hollandske« Amagerdragter, og ingen tager Fejl af en Amagerdragt og en Hedebodragt. Men hvad

der springer i Øjnene saa stærkt ved disse Eksempler, eksisterer ogsaa andre Steder. Hedebodragten adskiller sig fra Skovbodragten og fra Stevnsdragten, denne sidste atter fra de sydsjællandske, og paa lignende Maade gaar det i andre Landsdele.

Hvad det gælder om at faa udredet er de nøjagtige Grænser for de forskellige Dragter. Hvor langt mod Syd, Nord og Øst gaar Brugen af Ringkøbingegnens høje Kvindehat? Hvor er Grænsen mellem Himmerlands og Randersegnens Hovedtøjer? Hvor langt gaar Thyboernes Hovedsæt mod Øst?

Paa denne Maade kan der spørges og spørges, og det Maal, som bør tilstræbes, er engang at kunne tegne et Kort over alle »Dragtprovinser«. Netop paa dette Punkt kan en skriftlig Indsamling maaske yde sit bedste Indskud, og i alt Fald viser dette Forhold, hvor vigtigt det vil være at faa Besvarelser fra saa mange Steder som muligt. Kun hvis Fagmændene støttes ved en almindelig udbredt Interesse for Sagen, vil det lykkes at kunne bevare, hvad Folkedragten oplyser om vor gamle Kultur.

Som det er med Folkedragterne, er det med Folketekstilierne (vævede og syede Sager til Nytte og Pryd). Ogsaa de genspejler i Udsmykning og Tilvirkning højere Stænders Brug i endnu tidligere Tider. For Anvendelsen af saadanne vævede eller syede Sager har der hersket bestemte Skikke, hvorom der nu kun er mer eller mindre tydelige Erindringer tilbage. Paa Heden (Københavns Amt) maatte man ikke til Sorg ophænge udsyede Hængeklæder (Haandklæder, Knæduge), men disse skulde være af »Salvettøj«. Man hængte Lagner over de brogede Sengeomhæng til Begravelse eller man klædte Lo til Bryllup, hængte røde Omhæng for Sengene til Højtid o. s. v. Alt, hvad der kan oplyses om saadanne Skikke, vil være af stor Interesse for vort Lands Kulturhistorie.

Sml. E. Mygdals Oversigt i Nær og Fjærn Marts 1924.

Spørgeliste.

1) Meddelerens Navn, Stilling og Adresse.
2) Navnet paa den By eller det Sogn, hvis Dragtskik skildres.
3) Hos hvem har Meddeleren faaet sine Oplysninger?

I. Almindeligt.

1) Findes der gamle Dragter bevarede paa Egnen (i Byen, Sognet eller Herredet)? Eller er der kun enkelte Dele af Dragter? Jo mindre der findes, des vigtigere er det at faa det nøjagtig beskrevet, og det er af stor Betydning at meddele Ejerens Navn.

2) Er der nogen paa Egnen, der laaner eller lejer gamle Dragter ud til Dilettantkomedie eller Maskerade?

3) Er der endnu Mænd eller Kvinder, som gaar i gammel Dragt? Eller i modsat Fald, huskes det, hvem der sidst bar gamle Dragter? Naar omtrent gik de af Brug?

4) Var der Vævere i Sognet eller Landsbyen, eller vævede man i Hjemmene? Farvedes Garn og Tøj hjemme, eller sendtes det til Købstaden for at farves? Var noget af det Garn, der brugtes til Mønstervævning, købt færdigt? Var der særlige Navne paa Stoffer, Mønstre eller Farver?

5) Kunde de fleste Kvinder selv udsy og baldyre (brodere)? Eller var der kun enkelte, som kunde det, og som arbejdede for de andre? Syede man med Uldgarn, Silke, Sølv eller Guld (Sølv og Guld i Traadarbejde eller Cantille)? Syede man paa Lærred til Pudevaar, Lagner eller til Stykker, som hang til Pynt i Stuen? Var Syningen hvid eller kulørt? Var den tæt eller gennembrudt? Havde man flettede Frynser (Træd, Trænder, Trændser) forneden af Haandklæder eller andet Sted? Havde man knyttede eller filerede Mellemværk? Udsyede man Skjorter eller Særke eller andre Dele af Dragten?

6) Havde man hjemmegjorte Sengeomhæng? Var de trykte paa Lærred eller havde de vævet Mønster? Var de af Hvergarn, Drejl, Hørlærred eller Kattun (Bomuld)? Hvad Farve havde de? Var de ens til Hellig og Søgn? Hang der hvide udsyede Haandklæder over dem? Var Sengen redt paa særlig Maade, inden Konen holdt sin Kirkegang efter Barselseng?

Laa der to Puder med Mellemværk af Syning eller Filering paa Sengen? Var Sengetæppet af samme Slags Tøj som Omhængene?

7) Trak man Lo med Lagner og udsyede Haandklæder, Kurveduge eller lignende Stykker til Bryllup eller til Begravelse? Var Liglagen og Pudevaar særlig udsyede?

II. Mandsdragter.

1) Hvorledes var Hovedbeklædningen, Hat eller Hue? Brugte man strikket Tophue og i saa Fald af hvilken Farve? Er Hue og Hat lige gamle? Brugtes begge Dele baade af gamle og unge?

2) Hvorledes klippedes Haaret? Ragedes Skægget helt eller delvis?

3) Af hvilke Stoffer var Dragtens enkelte Dele og af hvilken Farve? Var Kjol og Brystdug af samme Tøj, ensfarvet eller stribet, eller mønstervævet? Hvor lange var de? Kendes ældre og yngre Stykker af disse eller andre Dragtdele? Brugte man kort Trøje og Vest og hvordan var Stoffet? Var Benklæderne af samme Stof eller af Hjorteskind? Lange eller korte Benklæder? Bred eller smal Klap foran? Knapper? Var Strømperne glatte eller mønsterstrikkede (med Stads, Taarne, Ruder), hvide eller kulørte? Hvorledes var Sko, Støvler eller Træsko? Brugte man Sølvknapper i Skjortens Halslinning? Hvad Halstørklæde brugte man? Andet Undertøj? Trøjer med bundne Ærmer under Vest eller Brystdug (Pindærmer)?

4) Havde man Cheniller — Kapper med et eller flere Slag — til at køre ud med? Var der Metalhager (Spænder) i Halsen paa Chenillerne?

III. Kvindedragter.

1) Hvad hed Hovedtøjet og dets enkelte Dele? Af hvor mange Stykker var Huen syet og af hvad Stof? Er de ældste og yngste Hovedbeklædninger ens eller er de ældste af Silkebrokade, de yngre broderede? Brugte man Tørklæder (Klude) om Hovedet? Brugte man Vinger, Skæghatte, Lin eller Korsklæder eller andre Dele til Hovedtøjet af Kniplinger, broderet Tyll, Blonder eller andre gennembrudte Vævninger? Brugte man den hvide Del af Hovedbeklædningen »slet« (uden Mønster) til Sorg, af slet Bobinet (Tyll) med et syet enkelt Mønster til Halvsorg og Blonder, Kniplinger eller Syninger med Blomster til Glæde? Hvad havde man paa Hovedet inde og hvad tog man paa, naar man gik ud? Hvorledes var Haaret sat? Lignede Haarsætning og Hovedbeklædning Nabosognenes, eller afveg de fra disses?

2) Hvordan var Skørtet? Ensfarvet eller mønstret, lagt i

Læg, foldet helt ned eller blot rynket til Linningen? Var der Silkebaand, uldne Baand eller kulørt Tøj forneden som Besætning? Hvordan var Forbredde, Skoning og Snor forneden?

3) Brugte man Bul (udt. Bøl, ærmeløst nedringet Liv)? Var Bullen syet fast til Skørtet? Var den af samme Stof som Skørtet? Satte man strikkede Ærmer i Bullen eller syede man Ærmer af afvigende Stof fast i den? Hvorledes var Bullen udskaaren i Halsen, rundt eller med Hjørner? Var der Silkebaand helt rundt langs Halsudskæringen? Var der Silkebaand ned foran og om Ærmegabene? Var Bullen til at hægte, hæfte med Naale eller snøre? Snøredes den med Baand eller Sølvkæder? Endte Sølvkæderne med Naale eller anden Afslutning? Hvor heftedes Naalene eller Dupperne, foroven eller forneden? Var Bullen lang eller kort? Havde den Skød helt rundt eller kun bagpaa? Var Skødet skaaret op med smaa lodrette Snit foran? Sad Skødet over eller under Skørtet og Forklædet? Er ældre og yngre Buller ens?

4) Brugte man strikket (bunden, lænket) »Nattrøje«? Af hvilken Farve? Havde den kulørte Silkebaand i Hals og om Ærmer? Hvor lange var disse? Var den til at smøge over Hovedet, eller havde den Knapper? Var der Mønster i Trøjen? Havde den Flos paa Ærmerne?

5) Havde man Skuldertørklæder? Sad de over eller indenfor Bullen? Brugtes hvide Undertørklæder til de kulørte og hvor meget saa man saa af det hvide? Hvor langt gik Tørklædet op i Halsen og ned paa Ryggen? Hvordan sad det over Skuldrene og foran? Af hvad Farve og Stof var det? Hvordan var det til Helligdage og Søgnedage? Saas Krave eller noget foran (Navn, Korsstingsbroderi eller lignende) af Særken ovenfor Tørklædet?

Kunde Tørklæderne bruges sammenlagt saaledes, at den ene Side var til Sorg, den anden til Glæde? Var der vævede Borter med Farver til dette Brug eller var det broderet Mønster? Var det almindeligt, at Tørklæderne var broderede? Kendte man broderede Vadmelssjaler? Med Sørge- og Glædesside?

6) Hvorledes var Forklædet? Hjemmevævet eller af Købetøj? Af Silke, Uld, Hørgarn, Drejl eller Hvergarn, Bomuld, Sirts? Gik det helt ned til Skørtets Kant eller saas Besætningen paa Skørtet under Forklædet? Var det af en eller flere Bredder Tøj?

Hvor langt gik det om paa Siderne og bagpaa? Hvordan var de ældre og yngre Forklæder?

7) Havde man Livbaand? Hvordan saa de ud? Bandt man blot Forklædebaandene i en Sløjfe foran? Havde man Bælte med Sølvspænder, Spænder i Forklæde-Linningen? »Sølvtipper« (Smykker, der ender i en Spids) i Forklæde- eller Livbaand? Andre Sølvsmykker?

8) Hvad Farve havde Strømperne, var de glatte eller havde de Mønster? Hvordan var Skoene, havde de Sølvspænder?

9) Brugte man Vanter? Med eller uden Fingre? Strikkede af Uld, Bomuld? Var Halvhandsker syet af Skind eller af Uldstof, hvidt Stof? Var de broderede?

10) Hvordan var Særken? Bestod den af Oplod (Overdel, Liv) og Nederdel (Nedendel, Gere)? Havde den Krave i Halsen? Var Kraven udsyet? Havde Særken firkantet Halshul? Var der langs med dette foran hvid eller kulørt Syning, som skulde ses? Hvor lange var Ærmerne? Var der Udsyning ved Ærmesømmen forneden? Havde man løse Oplod? Var Nederdelen af to smalle og to brede skraaede Stykker?

11) Hvor mange Skørter havde man? Brugte man Skindskørter eller Skindtrøjer? Havde man Klokkeliv syet til Skørterne? Andet Undertøj?

12) Hvad tog man paa, naar man gik ud? Kendes slagformede Kaaber, der gaar til Hofterne og er foret med Vadmel? Af hvilken Farve? Har de Sølvspænder i Halsen?

Kendes lange Kaaber med et eller flere Slag?

IV. Børnedragter.

Hvorledes saa det spæde Barns Dragt ud? Daabsdragtens Udseende og Navn? Var der Folk, som udlejede eller udlaante Daabsdragter? Eller tilhørte disse Kirken eller Præsten? Var der Forskel paa Drenge- og Pigehuer til Daab? Bestod Forskellen i Farve eller Snit? Var der Forskel paa Drenge- og Pigetrøjer til Daab? Kendes der noget til, at man paasatte Daabstøjet (Kristentøjet) en ny Sløjfe for hver Gang det blev brugt?

I hvilken Alder fik Børnene Dragter, som lignede de Voksnes?

V. Særlige Dragter.

1) Var der bestemt gennemført Forskel mellem de ældre og yngre Folks Dragter og særlig mellem Pigedragt og Konedragt? Var det Hovedtøjerne eller andre Dele af Dragten, som der var Forskel paa? Hvilke Farver kendetegnede særlig Piger og særlig Koner?

2) Brugtes der særlig Arbejdsdragt ved Høstarbejde?

3) Brugtes der særlige Dragter til Fest? Hvor mange forskellige Festdragter havde man?

4) Hvorledes var Dragterne ved Bryllup? Hvorledes var Bruden klædt og hvorved adskilte hun sig fra de andre Kvinder? Hvilket Hovedtøj bar hun? Skiftede hun Dragt eller kun Hovedtøj under Bryllupsfesten? I saa Fald hvornaar? Skiftede hun en eller flere Gange? Havde Kokkene (de Kvinder, der bar Maden rundt) særlige Dragter? Hvorledes var Brudepigerne klædt?

5) Kendte man særlige Konfirmationsdragter? Hvorledes var Altergangsdragten?

6) Hvilke Farver kunde man bære til Sorg? Var der Forskel paa Begravelsesdragten og den almindelige Sørgedragt? Gik de nærmere og fjernere Slægtninge forskelligt klædte? Var der Forskel paa Sørgedragten den første Tid og senere?

Huskes der Beretninger om, at Enker gik eller kørte med et sort Skørt over Hovedet efter Ligvognen til Mandens Begravelse? Skulde Enken om Søndagen sidde inderst i Kirkestolen og maatte hun ikke rejse sig, naar Præsten lyste Velsignelsen? Skulde hun gaa og sidde med bøjet Hoved?

7) Hvorledes var Ligklæderne? Af hvem syedes de? Hvornaar syedes de? Hvorledes var Hovedtøjet for Kvinder og Mænd?

Var Skjorter, Særke, Lagen eller Pudevaar udsyede med hvidt, blaat eller sort? Brugtes Brudgomsskjorte som Ligskjorte? Lagdes vævede eller udsyede Haandklæder eller Tæpper over Kisten?

8) Brugtes der særlige Dragter ved de store Højtider, Jul, Paaske og Pintse?

9) Var Reglerne bestemte og fulgtes de af alle, der evnede det?

OVERSIGT OVER SJÆLLANDS BISPEARKIV OG SJÆLLANDS STIFTSØVRIGHEDS ARKIV

af Holger Hansen.

SJÆLLANDS BISPEARKIV.

Bispearkivet i Hovedstaden er et af Landets daarligst bevarede Bispearkiver; ved Byens store Brand 1728 gik ogsaa det op i Luer, og hvad der samledes af Arkivalier i de næste 100 Aar, blev tyndet ud ved en i 1884 efter Biskop Martensens Død foretagen uforsvarlig Kassation. Der findes en Fortegnelse over »Sjællands Stifts geistlige Archiv«, som det var ved Udgangen af 1820; af de deri optegnede Protokoller og Pakker manglede der ved Afleveringen til Landsarkivet i 1893 18 Bind og c. 300 Pakker. Den største Del af disse manglende Arkivalier er falden for Kassationen; et og andet kan vel være forkommet ved Uorden og Mangel paa Tilsyn.

At der foretages Kassationer i Embedsarkiver er en Nødvendighed, Staten kan ikke ofre ubegrænsede Midler paa Arkivbygninger, og bliver Embedsmændenes Arkivlokaler overfyldte, saa stuves de Sager, som Administrationen ikke længere har Brug for, sammen i Kældere og paa Lofter, hvor de efterhaanden paa forskellig Maade fortæres af Tidens Tand, d. v. s. falder for en meget summarisk og usagkyndig Kassation. Det er derfor nødvendigt, at der foretages regelmæssige Kassationer af de Arkivalier, som efterhaanden har mistet deres Interesse baade for Administrationen og den historiske Forskning. Men en saadan Kassation bør kun foretages af Folk, som har faaet deres Uddannelse i Arkiver og lært at kende Værdien af de forskellige Arter af Arkivalier.

At den i Sjællands Bispearkiv foretagne Kassation ikke er sket ved sagkyndige Folk i den Forstand, er let at se. Kasseret er f. Eks. Provsteindberetningerne 1729—1819, 116 Pakker, som har indeholdt meget af Interesse (se Reskr. 1804 28. Decbr.); endvidere 16 Pakker Landemodesager 1728—1819, 5 Pakker Sager angaaende Katoliker 1748—1819 og Reformerte 1561—1819.

Det vil derfor ikke være Sager af synderlig Ælde, man kan

finde i dette Arkiv; et og andet gammelt Stykke kan vel være afleveret dertil i de sidste 2 Aarhundreder og findes der endnu, men ellers er Indholdet fra det 18. og 19. Aarhundrede.

Vil man studere, hvorledes Bispeembedets mange forskellige Forretninger er behandlede i Tidernes Løb eller lære en bestemt Biskops Virksomhed at kende, skal man naturligvis gaa til Kopibøger og Journaler. Fra 1728 haves en Række *Kopibøger* indeholdende Kopier af baade Biskoppens og Stiftsøvrighedens udgaaende Breve og Erklæringer. Heri findes meget værdifuldt historisk Stof; men at følge en bestemt Mand eller et bestemt Sogn i dem vanskeliggøres deraf, at de mangler Registre. Fra 1783 spaltes Rækken i 2, saaledes at der bliver særlig Kopibog for Brede og særlig *Erklæringsprotokol,* indeholdende enten Kopier eller Koncepter til de afgivne Erklæringer. Fra 1787—1809 findes der Register til Erklæringsprotokollerne. Baade Kopibøger og Erklæringsprotokoller hører op med Aaret 1812; fra da af og til 1820 haves til Erstatning for dem kun en Række Pakker med *Konceptbreve. Journaler* over indkomne Sager begynder først 1784, har en Lakune 1789—1800 og naar til 1820. De kaldes undertiden Ekstraktprotokoller.

I 1821 begynder en Række Bøger, som fører Titlen *Forhandlinger paa Sjællands Stifts gejstlige Kontor* og samler i sig alle de tidligere Rækker af Bøger over udgaaede og indgaaede Breve, idet de indeholder baade Journal og Kopibog og er forsynede med Register; der er et Bind for hvert Aar, og Rækken naar i Landsarkivet til 1860.

Til disse Hovedrækker slutter sig selve de *Indkomne Sager.* Indtil 1820 haves kgl. Reskript og Kollegiebreve for sig i en lang Række Bind og Pakker, som er af mindre Interesse, da de alle findes i Danske Kancellis Kopibøger i Rigsarkivet. Meget vigtige er derimod de øvrige indkomne Sager, som indtil 1820 er delte topografisk: Breve angaaende København, Breve angaaende Sokkelund Herred, Smørum Herred o. s. v.; derefter følger Breve angaaende de forskellige lærde Skoler, angaaende det danske Skolevæsen og flere Pakker af mere specielt Indhold. Naturligvis begynder alle disse Breve — henimod 300 Pkr. og over 100 Bd. — hovedsagelig efter Branden 1728, men i Herrederne naar Brevene

dog undertiden noget længere tilbage. Fra 1821 er de indkomne Sager delte i *Afgjorte Sager* og *Henlagte Sager;* de ligger efter Numrene i Brevbogen (i »Forhandl. p. Sjæll. Stifts gejstl. Kontor«) og udgør noget over 100 Pkr.

Dette er Hovedstammen af Bispearkivets Arkivalier; det øvrige kan gaa ind under Fællestitlen Diverse Dokumenter, men er ikke desto mindre for en Del af stor Interesse.

Noget af det første, som en Topograf eller Lokalforsker spørger om i et Landsarkiv, er de gamle *Herredsbøger,* som plejer at indeholde saa mange gode Oplysninger om Fortiden. Paa Landemodet 1579, da Poul Madsen var Biskop, udstedtes følgende Befaling:

> »Alle Friheder og Ejendom i By og uden By, i Skov eller Mark eller Fiskevand, som ligger til Kirken, Præstegaarden, Degnestavn og Skoler, skal straks paa sanddru og klare Register beskrives i hvert Sogn, at overantvordes Provsten, at han dem udskriver paa et vis Register og haver det til Stede, naar Regnskab sker, at de altid kunne være til Stede i Stiftet som en vis Jordebog, saa intet skal blive forvendt af de Friheder, der er til.«

Ved Landemodet 1647 befalede Biskop Jesper Brochmann, at Provsterne skulde for hvert Herred forfatte en Bog, indeholdende Meddelelser om hvert Sogns Kirke, Skole og Præstegaard, deres Inventarier, Ejendom og Indkomster og alle Præsters og Degnes Indtægter. Bøgerne skulde leveres Biskoppen, for at de kunde opbevares i Bispearkivet. Disse gamle Herredsbøger mangler ganske i dette; de, som det muligvis har indeholdt, er brændt 1728. Men 1729 23. Juni befalede Biskop Christen Worm, at Afskrifter af Præsternes Herredsbøger skulde indsendes til Bispearkivet: af disse Afskrifter fra c. 1730 haves nu 10, nemlig fra Arts, Fakse, Holbo, Ringsted, Skippinge, Slagelse, Tuse, Tybjærg, Vester og Øster Flakkebjærg Herreder. Man skulde vente i Provstearkiverne at kunne supplere Rækken, men paa Grund af den omflakkende Tilværelse, som disse Arkiver altid har ført, er det kun sørgelige Rester, der er tilbage af dem, og til Supplering af Rækken af Herredsbøger findes kun Eksemplarer i Løve, Ods og

Møenbo Herreders Provstearkiver. For de fleste sjællandske Herreders Vedkommende mangler altsaa Herredsbøgerne helt. (Sammenlign Landebogen og Stiftsbogen i Stiftsøvrighedens Arkiv).

Biskoppernes Tilsynsvirksomhed har affødt en Række *Visitatsbøger* og andre Optegnelsesbøger, som i Landsarkivet naar fra 1737 til 1853. I Biskopperne Herslebs og Harboes Tid er Bemærkningerne indførte i smaa Oktavabøger, en for hvert Herred, og er meget kortfattede. Fra Biskop Balle haves en Visitatsbog 1799—1807, et tykt, tæt skrevet Kvartbind, Optegnelserne er udførlige og meget værdifulde; Uddrag af Aarene 1799 og 1800 er trykt i Kirkehistoriske Samlinger 3. R. IV. Bd. Fr. Münter skrev sine Notitser i Kvarthæfter, noget mere udførligt end Hersleb og Harboe, men ikke nær saa godt som Balle. Fra Münters Tid findes ogsaa Oplysninger om Sognene indførte paa store Skemaer med faste Rubrikker. Endelig J. P. Mynster førte paa sin første Tur, som strakte sig over Aarene 1835—42, sine Bemærkninger ind i Kvartbøger; paa sine senere Rejser skrev han om hvert Sogn paa et løst Blad, som han lagde ind ved Sognets Plads i Bøgerne over den første Tur.

Vitæ candidatorum 1728—1856, 10 Bind, alle forsynede med Register, er kortfattede Levnedsløb forfattede af de til Præsteembeder kaldede teologiske Kandidater; næsten lige til Slutningen er alle Biografierne paa Latin, først Grundtvigs Kapellan og Svigersøn P. O. Boisen vovede i 1854 at skrive sit vita paa Dansk; men de senere fulgte hans Eksempel.

Landemodeakter. Landemoder har været holdte lige siden Reformationen under Stiftamtmandens og Biskoppens Forsæde; paa disse bekendtgjordes de kongelige Forordninger og Reskripter, som angik Kirken og Gejstligheden; her udstedte Biskoppen sine monita, Ordrer og Formaninger til Præster og Degne; her behandledes Retssager, idet Landemodet var Appelinstans for Provsteretten, her fastsattes Kapitelstaksten; i den senere Tid decideredes Regnskaber for Legater, gejstlige Enke- og Brandkasser o. lign. her. Provsterne nedskrev Forhandlingerne paa Landemodet, og naar de kom hjem, lod de Præsterne afskrive dem igen. Der har derfor været en Mængde saadanne Afskrifter spredte over

Landet; af disse er mange bevarede den Dag i Dag, nogle skrevne kort efter Landemodets Afholdelse, andre Afskrifters Afskrifter fra en langt senere Tid. Men det er ikke overflødigt at bevare flere Afskrifter af dem, ti i gamle Dage tog man det ikke saa nøje med Afskrifter, man ansaa det ikke for nødvendigt at gengive Originalen ordret, naar blot Meningen blev den rigtige; for Landemodeakternes Afskrivere synes endda Forholdet ofte at have været det, at de kun har afskrevet, hvad der interesserede dem, og det var forskelligt, som interesserede de forskellige Mænd; der er meget store Afvigelser mellem Afskrifterne. Disse Landemodeakter forblev til Dels i Sognepræsternes Arkiver, til Dels havnede de efterhaanden i Bispearkivet eller i et eller andet offentligt Bibliotek. I Landsarkivet findes nu anbragt i Bispearkivet en stor Samling Landemodeakter begyndende 1540 og naaende ned til Nutiden. Der er megen interessant Læsning i disse Akter, navnlig i dem fra den ældste Tid, da Bispernes monita gik ud paa at fæstne den nye Lære og hæve Gejstlighedens kulturelle Standpunkt, at udrydde papistiske Levninger og gammel Overtro og Hedenskab og at revse Præster og Degne for Banden og Sviren, for Drukkenskab og Skørlevned. Holger Rørdam har i Ny kirkehistoriske Samlingers 2det Bind trykt Forhandlingerne paa Roskilde Landemode 1554—69. Paa Landemodet 1812 besluttedes herefter at lade Akterne trykke, og siden den Tid er der hvert Aar udkommen et lille Hæfte af dem. Men den nyere Tids Akter er ikke nær saa interessante som de gamle; nu er Indholdet væsentligt Fortegnelse over nye Bekendtgørelser og Cirkulærer fra Kirkeministeriet, nye Interessenter i Enkekassen, Dødsfald blandt Interessenterne (her kan man gennem et Par hundrede Aar finde mange personalhistoriske Data), Kapitelstaksten, Stiftsbibliotekets Tilvækst: Regnskaber o. lign.

Kommissioner, hvori Biskoppen har været Formand eller Medlem, har i Reglen efterladt i alt Fald nogle af deres Papirer i Bispearkivet, saaledes flere angaaende Skolevæsenet: Kommissionen i Anledning af de lærde Skolers Reduktion i 1739, Skolekommissionen af 1774, Kommissionen for det danske Skolevæsen 1789, den islandske Skolekommission 1776—1787 og Komitéen

for Normalskolen for den indbyrdes Undervisning 1832—48. Dømmende Kommissioner har indsendt deres Akter til Biskoppen, saaledes flere angaaende nogle Præster og Degne i 18. Aarhundrede.

Af *Regnskaber* er der en Del i Bispearkivet. Kirkerne paa Rytterdistrikterne stod under Biskops og Stiftamtmands Overinspektion, men Regnskaberne aflagdes af Regimentskriverne til Rentekammeret (Reskr. 1721 18. Januar). I Bispearkivet findes Genparter af *Regnskaber* og Regnskabsekstrakter *for Kirkerne paa de sjællandske Rytterdistrikter* 1721—75.

Vor Frue Skoles Regnskaber gaar fra 1577 til 1793, rigtignok med mange og store Huller. Vor Frue Skole (Metropolitanskolen) i København havde Indtægter af Sang ved Begravelser; derfor førtes et særligt Ligpengeregnskab, som er bevaret for Aarene 1584—86, 1594—1612, 1625—28, 1646—53, altsaa for største Delen fra en Tid, da der ingen Kirkebøger findes; disse Regnskaber indeholder Oplysning om flere tusinde Dødsfald og er derfor af Vigtighed for Personalhistorikere. Dr. L. Bobé har trykt et lille Udtog af dem i Personalhist. Tidsskr. 1917, 295 ff.

De under Biskoppens Bestyrelse staaende *Legater og Stiftelser* som Prinsesse Charlotte Amalies Stiftelse 1780—1860, Kundby Hospital, de Hersleb'ske Legater o. m. fl. Det er dog ikke egentlige Regnskaber, som findes i Bispearkivet, men Regnskabsprotokoller og nogen Korrespondance. Regnskaberne findes ved den reviderende og deciderende Myndighed, d. v. s. i Stiftsøvrighedens Arkiv.

Den gejstlige Enkekasses Bøger og Sager gaar kun paa faa Punkter tilbage til det 18. Aarhundrede. Af *det gejstlige Brandsocietet* er der ogsaa væsentlig kun levnet Sager fra det 19. Aarhundrede.

Slavekassen. Ved Reskr. 1715 12. April bestemtes det, at der to Gange om Aaret maatte sættes Bækken for Kirkedørene, for at Folk deri kunde nedlægge, hvad de af kristen Medynk og Kærlighed vilde skænke til at løskøbe de danske Sømænd, som maatte

være komne i Slaveri hos Tyrkerne (d. v. s. væsentlig i Marokko og Algier); ligeledes skulde Tolderne opkræve 3 Skilling af Drægtigheden af de danske Skibe, som sejlede paa England, Frankrig, Holland, Spanien og Portugal. Disse Penge samledes i den saakaldte Slavekasse, som bestyredes af Sjællands Biskop og to københavnske Købmænd. Slavekassens Arkiv er bevaret fra 1715 til 1758, det omfatter Mødeprotokol, Kopibøger, Journaler, Breve og Hovedbog og indeholder interessante Bidrag til Handels og Søfarts Historie i det 18. Aarhundrede. Kassens Regnskaber revideredes i Rentekammeret, hvor de findes for Aarene 1744—96.

SJÆLLANDS STIFTSØVRIGHEDS ARKIV.

Stiftsøvrigheden bestaar af Stiftamtmand og Biskop og har det øverste Tilsyn med Kirker, Skoler og Hospitaler, den skal sørge for, at deres Ejendomme ikke formindskes, at Bygningerne ikke forfalder, og at Regnskaberne holdes i tilbørlig Orden; den reviderer og deciderer Regnskaberne; man kan sige, at medens Biskoppen alene har Tilsynet med den aandelige Del af disse Institutioners Virksomhed, har han Stiftamtmanden ved sin Side, naar det gælder den materielle Del. Stiftsøvrighedens Forretningsomraade er allerede i alt væsentligt angivet i Forordningen 1672 23. August og Christian V.s Danske Lov 2—22—1 og 12.

Stiftamtmandens og Biskoppens Samvirken har haft til Følge, at Stiftsøvrighedens Arkiv ofte ikke let kan skilles fra Stiftamtmandens eller Biskoppens; det er derfor naturligt her at lade en Oversigt over Stiftsøvrighedsarkivet følge efter den over Bispearkivet.

Sjællands Stiftsøvrighedsarkiv har i høj Grad lidt under daarlig Behandling, særlig i det 19. Aarhundrede. I Aarene 1819—20 blev der optaget en Fortegnelse over det sammen med Stiftamtmandens Arkiv; hvor det da opbevaredes, vides ikke. »Senere er det blevet anbragt paa Loftet over Ting- og Arresthuset paa Blegdamsvejen, hvor der ved Undersøgelsen i 1883 og 1884 af daværende Arkivassistent J. Bloch fandtes tre store støvdækkede Dynger af halvfordærvede Pakker og Protokoller. Ved Eftersynet før Afleveringen i 1893 til Landsarkivet fandtes Arkivalierne udbredte

over hele Loftet, idet der ikke paa dette var opstillet nogen som helst Reol. Spredningen af Dyngerne havde Arrestforvareren efter eget Sigende foretaget. Alt var bedækket af et tykt Lag Snavs og Kulstøv, og mange Pakker og Bøger havde lidt Skade af nedsivende eller neddryppende Vand. De fleste Baand om Pakkerne vare opraadnede, og mange Sager fandtes helt adsplittede«[1]).

Ved Arkivets Aflevering til Landsarkivet i 1893 viste det sig, at af det, som fandtes i 1820, manglede nu 24 Bd. og 2 Pkr.

Hovedrækkerne er:

Kommune Kopibøger, d. v. s. Bøger over Stiftamtmandens og Biskoppens fælles Ekspeditioner 1735—38, 1741—42, 1748—92, 1804—12, 1820—50, altsaa en Række med mange Huller i. Hullet imellem 1812 og 1820 udfyldes af 10 Pakker Koncepter 1808—20. Kun i nogle faa af Bindene findes Register.

Journaler 1759—70, 1776—80, 1794—96, 1801—10, 1820—49; fra 1835 er de forsynede med Register.

De indkomne Sager er:

Reskripter og Kollegialbreve 1807—20.

Kommune Sager til 1850; til 1820 er de, ligesom i Bispearkivet, topografisk ordnede efter Købstæder og Herreder, efter 1820 ligger de i Nummerorden aarevis.

Henlagte kommune Sager 1820—50.

Indberetninger, af hvilke kan nævnes Indberetninger om Legater 1819—31, 1857—73, som imidlertid er stærkt medtagne af Fugtighed.

Som ovenfor meddelt, maa man være opmærksom paa, at der ogsaa findes Stiftsøvrighedssager i Biskoppens Kopibøger.

Blandt *Diverse Sager* rager frem som et meget vigtigt Stykke *Landebogen* fra 1567, hvis Titel lyder: »En Bog, som indeholder, hvis Gaarde, Pengeshuse, øde Jorder, Skove og anden vis Rente, som ligger til Kirkerne, Præstegaardene og Degnegaardene udi Sjællands Stigt, eftersom ærlig og velbyrdig Mand Bjørn Andersen til Steenholtt, Høvedsmand paa Københavns Slot og Kongl. Majts. Befalingsmand, over Sjællands Stigt haver ladet colligere og sammendrage Anno 1567 ved Michell Perssen, som den Tid var Stigtskriver«. Bogen har tilhørt det kgl. historisk-genealogiske Arkiv

[1]) Af Fortalen til den i Landsarkivet optagne Registratur.

(Fol. Nr. 87), den har en Tid været ved at blive ødelagt paa Grund af daarlig Behandling, men er reddet, blevet lappet og nyindbundet og de manglende Partier med smuk Efterligning af den gamle Skrift suppleret af A. Thiset efter et andet Eksemplar, som findes i Rostgaards Samling (Fol. Nr. 67) i Universitetsbiblioteket. Landebogen erstatter til Dels de manglende Herredsbøger.

Tillige haves en fra det 17. Aarhundrede stammende Sammenarbejdelse af Landebogens Oplysninger kaldet »Sielands Sticts Bog 1567«; den har tidligere hørt til Thotts Samling (8° Nr. 456) i det kgl. Bibliotek.

Ved Stiftsøvrighedens Cirkulære 1801 7. Novbr. fik Præsterne Ordre til at indsende Oplysninger om deres Sogne til Brug ved Udarbejdelsen af en *ny Stiftsbog;* denne blev færdig 1804 og udgør 9 Bind. Selve det originale Materiale er ligeledes bevaret og udgør sammen med nogle i Aarene 1831—37 indsendte Supplementer 6 Pakker. Endelig findes en Samling af Adkomstbreve, Fundatser, Gavebreve og lign. for Kirker, Skoler og Legater; de er til Dels paa Pergament og gaar temmelig langt tilbage i Tiden; saaledes er nogle fra Vordingborg Vor Frue Kirke fra 1453.

At alle disse Bøger og Breve om Kirkers, Skolers, Præstegaardes og Stiftelsers Ejendomme er en meget værdifuld Kilde til deres Historie, er forstaaeligt.

Tiendeforeninger og Tiendekendelser 1796—1858 er ordnede amtsvis og indenfor Amterne alfabetisk efter Sognene; de gaar tilbage til den kongelige Indbydelse af 1796 18. Marts (se Meddelelser fra det danske Rigsarkiv I, 272). En Tid blev de meget benyttede i Anledning af Tiendens Afløsning.

En meget vigtig Del og langt den største Del af Stiftsøvrighedens Arkiv er

Regnskaber,

1. De af Stiftsøvrigheden førte Regnskaber.
2. De af Stiftsøvrigheden reviderede og deciderede Regnskaber.

De første er: Kapitalregnskaber, Bilag til Kapitalregnskaber og Konceptregnskaber for de under Sjællands Stiftsøvrigheds specielle Bestyrelse staaende offentlige saakaldte »mindre Stiftelser« fra 1814 til 1879.

De af Stiftsøvrigheden reviderede Regnskaber falder i følgende Afdelinger:
Sjællandske Købstadkirkers Regnskaber,
De sjællandske Stiftslandsbykirkers Regnskaber,
Diverse sjællandske og møenske Kirkers Regnskaber,
Bornholmske Kirkers Regnskaber,
Færøske Kirkers Regnskaber,
Skoleregnskaber,
Regnskaber for Hospitaler, Stiftelser og Legater,
Fattigvæsensregnskaber,
Sjællands Stiftsbiblioteks Regnskaber.

De vigtigste af disse er Kirkeregnskaberne, de naar til 1883, de bornholmske Kirkers dog til 1889, og begynder engang i det 18. Aarhundrede; mange af dem, ligesom af de andre Regnskaber, begynder 1737, det Aar, da Peder Hersleb blev Biskop. Ved sin Tiltræden fandt han, at mange Aars Regnskaber ikke var aflagte, men han fik snart Orden i Sagerne og sørgede for, at Regnskaberne aflagdes hvert Aar og hurtigt revideredes[1]).

Ogsaa de andre Regnskaber begynder sjældent før i 18. Aarh. og naar ned imod 19. Aarhundredes Slutning; nogle faa Steder findes dog noget ældre Regnskaber, saaledes for Slagelse Hospital nogle baade fra 17. og 16. Aarhundrede; men der er mange Huller i Rækken. Stiftsbibliotekets Regnskab gaar fra 1818 til 1875.

---

[1]) I Biskoppens Kopiprotokol for 1752 har Hersleb selv skrevet en interessant »Underretning om de publike Stiftets Regnskaber i den Tid jeg har voret ved Direktionen« (1737—51).

HÅNDSKRIFTER VEDRØRENDE DANMARKS TOPOGRAFI I NATIONALMUSEETS 2. AFDELINGS BIBLIOTHEK.

Ved mag. art. Victor Hermansen.

Fra tid til anden er der til Nationalmuseet blevet skænket eller erhvervet håndskrifter, hvoraf enkelte atter er blevet afgivet til Rigsarkivet (se registratur 107) og det kongelige Bibliothek, medens resten, omhandlende emner af dansk topografi, efter museets deling i 1892 opbevares i dettes 2. afdelings bibliothek. Her blev de, efterhånden som de kom, indordnet blandt de trykte bøger, så at det var vanskeligt at få et overblik over deres antal og værdi. I sommeren 1923 blev de imidlertid udskilt af bibliotheket, samlet for sig og katalogiseret. Vel er det ikke mange eller betydelige stykker, som denne nydannede håndskriftsamling rummer, men dog kan der i den vistnok gemme sig en og anden oplysning af værdi for den lokalhistoriske forskning, hvorfor det vil være på sin plads her at meddele en oversigt over dens indhold. Oversigten er opstillet i overensstemmelse med den i Trap anvendte orden. Benyttelsen af håndskrifterne må finde sted i museets kontortid, som er hverdage kl. 12—4, i månederne december—januar dog kl. 11—3.

Oldtidsminder i Danmarks Skove. 1834.
Indhold: »Indberetninger til det kongelige Rentekammer om Oldtidsminder i Danmarks Skove, indsendte efter Begjæring af Biskop P. E. Müller til Brug ved hans kritiske Udgave af Saxo Grammaticus«. — Anm.: Samlingsbind i fol.

F. Uldall: Om de danske landsbykirker I—VI.
Indh.: 980 kirkebeskrivelser, »optegnelser navnlig grundede på egne undersøgelser«, påbegyndt 1864, underskrevet 1. okt. 1920. — Anm.: 6 bind i fol. (376, 392, 392, 398, 398, 339 s.) med register i hvert bind. Testamentarisk gave.

R. Mejborg: Bilag til Borgerlige Huse særlig Kjøbenhavns Professor Residentser fra 1540 til 1630. Uddrag af Universitetets Regnskaber.

Indh.: 1. læg: s. 1—100, uddrag af Universitetets med flere regnskaber 1541—91, sagligt ordnet. 2. læg: s. 101—30, uddrag af Studiegårdsregnskaber 1613—32, sagligt ordnet. 3. læg: s. 132—47, inventarier. 4. læg: s. 148—52, gårde og grunde. — Anm.: Kvartmappe med 152 sedler og en trykt grundplan (udsnit). Gave fra R. Mejborg 1881.

A. *Mathiesen:* Kjøbenhavns 3die Raadhus Anno 1728.

Indh.: Skildring af rådhuset på Gammeltorv, før 1728, på grundlag af afbildninger og beskrivelser. — Anm.: Foliobind, 27 s., dat. 1897.

Georg Stein Thim: Mennesket i Graven eller Iagttagelser gjorde ved udgravningen af St: Nicolai Kirkegaard saa og nogle historiske Efterretninger om denne Kirke.

Anm.: Fol. 60 s. med tegninger. Vedlagt et supplement, to breve til etatsråd Thomsen ($^{9}/_{3}$, $^{29}/_{4}$ 1849) og et udsnit af Morgenposten for $^{11}/_{9}$ 1845.

Originale indberetninger vedrørende Sjælland til *Thura* og *Hofman.* 1755 og 1773. I—II.

Indh.: »Sjællands Kirkers og Sognes samt Herregaardenes Beskrivelse af Sognepræsterne og andre 1755 og 1773 med videre, hvoraf Extract er anført ved hvert Sogn i Fundationerne og siden i Atlas Daniæ 2, 3 og 6 Tome, den sidste 6 Tome af Hans de Hofman« (titelblad). — Anm.: To foliobind (s. 1—325, 326—770), erhvervet ved bytte 1923 fra Deichmannske bibliothek i Kristiania universitetsbibliothek.

Thuras udkast til beskrivelsen af Sjælland og Fyn, suppleret af *Hofman.*

Indh.: »Generalmajor Hofbygmester Lauritz de Thura Beskrivelse over Sielland og Fyen som skulde have været udgivet ligesom Hafnia Hodierna, men hand døde, førend det var ferdig, og hafde været altfor ufuldstændig; dette har baade Procanceller Pontopidan i den 2 og 3 Tome af Atlas Daniæ betjent sig af, men da jeg fandt enda mange anseelige Feiler, gjorde jeg et Suplement, og førend det blev trøkt lod det circulere i hver Herred som forandrede og tilsadte det mang-

lende, hvorefter den VI Tome af Atlas Daniæ er forfattet af Hans de Hofman.« (titelblad). — Anm.: Foliobind, erhvervet sammen med de foregående.

Hans Buch: Roeskildia Subterranea. Det er Beskrivelse over Roeskilde Domkirkes Kongelige Begravelser tilligemed Alle Capeller og Begravelsessteder Samt Epitaphier inscriptioner, Gravskrifter, antiqviteter og Alle Mærkværdige Anmærkninger, Efter en nøye Ligning og Eftersyn af Manuscripter baade ældre og nye, ligeledes Auctoribus, samt Domkirken selv, forfattet ved Mag. Hans Buch Sognepræst og Provst til Domkirken Anno MDCCXXXIV.

Anm.: Foliobind, 120 s., med register over kapitlerne og alfabetisk personfortegnelse, samt tillæg dateret Kbh. 13. apr. 1793. Afskrift skænket af prof. Nyerup 1803. — Litt.: Løffler: Gravstenene i Roskilde Kjøbstad, s. XI.

H. Knudsen: Roskildensia. 1838.

Indh.: Henvisninger til trykt og utrykt stof vedrørende Roskilde sogne, by, kapitel, borgmestre og klosterforstandere. — Anm.: Hæfte i brækket 4to, 48 s., købt på auktion efter Kall-Rasmussen 1863.

Smiddenes Laugs Skraae i Roeskilde givet Aar 1491.

Anm.: Kvarthæfte, 36 s.; afskrift fra 1700'erne. — Litt.: C. Nyrop: Fra Roskilde Smedelavs Lade.

J. H. Larsen: Bidrag til Kundskab om Holbæk Kiøbstæd i ældre og nyere Tider. 1847.

Anm.: Kvartbind, 52 s., også med titlen: Merløse Herred 1ste Hefte. Gave fra prof., dr. theol. J. H. Larsen 1847. — Litt.: C. A. Jensen: Fra Holbæks gamle Kirke (»Fra Holbæk Amt« III. 1909).

J. H. Larsen: Bidrag til en topografisk Beskrivelse over Miærløse Herred Siællands Stift samlede og forfattede af J. H. Larsen. 1842.

Anm.: Kvartbind, 183 bl., med reg. Også med titlen: Merløse Herred 2. Hefte. Gave fra forfatteren 1848.

J. H. Larsen: Bidrag til Løveherredets topografiske Beskrivelse i Siællands Stift samlede af J. H. Larsen 1848.
Anm.: Kvartbind, 79 bl. Gave fra forfatteren 1849.

H. van Deurs: Beskrivelse over Hovedgaarden Bødstrup beliggende i Holbeks Amt, Løve Herred, Drøsselberg Sogn, forfattet i Aaret 1848 af Ejeren H. van Deurs.
Anm.: Folio, 65 s.

J. H. Larsen: Bidrag til en topografisk Beskrivelse over Ars Herred i Siællands Stift. 1849.
Anm.: Kvartbind, 62 bl. Gave fra forfatteren. 1849.

J. H. Larsen: Samsøe og Tunø topografisk beskreven af J. H. Larsen. 1849.
Anm.: Kvartbind, 47 bl. Gave fra forfatteren 1849.

Monumenta Sorensia Quorum priora exhibet tabula vetusta descripta Anno Chr: MDXXIV opera *Henrici Christierni* abbatis XLXII.
Indh.: Bl. 2r-7v = Wieland: Tabula Sorana, 1712, p. 23—28 (begravelserne i Sorø), bl. 7v—11r = Wieland p. 41—51 (Absalons genealogi, mærk dog bl. 11v), bl. 11v—15r = Wieland p. 3—19 (abbederne i Sorø), bl. 15r—16v (abbeder og kgl. forstandere indtil 1683), bl. 17v—25v inscriptiones et epitaphia templi Sorensis (inventar og ligsten), bl. 25—27v inscriptiones Scholæ, Triclinii inscriptio.

Peter Motzfeld: Fuldstændig Udtog af alle de Monumenter og mærkværdige Ting, Som forefandtes udi St. Bendts Kirke i Ringsted udi Aaret MDCCLI ved Peter Motzfeld Chor-Degn samesteds.
Indh.: s. 1—134 Motzfelds beskrivelse, s. 137—44: »Nogle Anmærkninger, hvoraf endel ere Ringsted vedkommende, fundne udi en Gl: Bog for og bag, skrevne af een ved Navn Daniel Andreæ Ringstadiensis«, s. 146—51 anvisninger på at forfærdige solskiver, s. 153—54 Copie af Hr. Inspecteur Klestrups Brev (dat. Giesegaard $^{25}/_{4}$ 1783), s. 154—58 Copie af Hr. Matthiassøns Opmaaling af Degnejorden til Bjeverskov liggende

i Qvistskovmark, s. 164—66 af Adam Gottlob Schirachs Bienenschwärme, efterretning hvorledes man kan hjelpe Viiserløse Biestader til en nye Bie-Moder eller Viiser, s. 167—68 Epigramata til Liigsteene eller -træer. — Anm.: Kvartbind, 168 s., købt 1878 af enkefru Høyen.

M. Hillerøe: Descriptio Insulæ Monæ. 1740.
Anm.: Kvartbind, 87 s.; købt af boghandler Holm 1851. Dediceret til Moltke.

Balle: Beskrivelse af Kirken i Aakirkeby m. v. 1824.
Indh.: 1) Beskrivelse af kirkens inventar, kalkmalerier, indskrift, ligsten, runesten i våbenhuset (med enkelte farvelagte tegninger); 2) om stenkul. — Anm.: Kvarthæfte, 31 s.; p. 2 omtales en »hosfølgende Tab. 1«, som forefindes i museets billedsamling. Forfatteren var præst i Åkirkeby.

H. Wichfeld: Geologiske og antiqvariske Bemærkninger med Hensyn til Laalands Central Bassin og sammes nærmeste Omegn, ledsagede af 8 Stkr. Kort af H. Wichfeld 1854.
Anm.: Kvarthæfte, 50 s.; fra kammerherre v. Wichfeld til Engestofte 1854. — Litt.: »Dette Manuscript er trykt i Rhodes Samlinger ved Friis 18 . ., Side 310—28.

J. H. Larsen: Laaland og Falster topografisk beskreven af Dr. J. H. Larsen Sognepræst i Holbek. Andet Bind. Bidrag til en topografisk Beskrivelse over Musse Herred . . . 1848.
Anm.: Kvartbind, 97 bl.; gave fra forfatteren 1849. »Første Bind, der er trykt, indeholder Nørre, Sønder og Fugelse Herreder«.

J. H. Larsen: Laaland og Falster topografisk beskreven af Dr. J. H. Larsen Sognepræst i Holbæk. Tredie og sidste Bind. Falster. 1849.
Anm.: Kvartbind, 111 bl. Gave fra forfatteren 1849.

Historia pastoralis Fioniæ. 1700'erne.
Indh.: Personalhistorie, gravskrifter, klokkeindskrifter, oplysninger om kirkeinventar. — Anm.: Kvartbind, 32 s., overladt Vedel Simonsen af provst Knudsen og kom fra førstnævntes bo 1863. Sidste årstal, der nævnes, er 1730.

N. v. Haven: Optegnelser om fyenske Antiquiteter. Indh.: Claus Rønnovs ligsten i Odense S. Hans, ligsten over prior Oluf Pedersen på Dalum kirkegård, Sanderumskabet, Flemløserunestenen, røgelsekar fra Heden kirke, Odense vartegn. Alle med tegninger, tildels med vedføjet målestok. — Anm.: Kvarthæfte, 22 bl.

Vedel Simonsen: Samlinger til Odense Bys Historie. I—II. 1832.
Indh. I: 1. hæfte: Bidrag til Odense Bys Historie, kronologisk ordnede, indtil 1500 (foran i bindet en fortegnelse over de benyttede kilder). 2. hæfte fra 1500—1700, 3. hæfte fra 1700—1831, Bidrag til Vor Frue sogns historie. II. Bidrag til S. Albani sogns historie, — til S. Knuds, — Gråbrødre klosters, kirkes og hospitals, — til S. Hans, navneregister, sted- og sagregister. — Anm.: To kvartbind. Renskrift med enkelte tilføjelser af Vedel Simonsen. Fra hans bo 1863. — Litt.: Den del af indholdet, der går til 1600, er overstreget og i udvidet skikkelse trykt i »Bidrag til Odense Bys ældre Historie« 1842—44.

Vedel Simonsen: Samlinger til Odense Kirkers og Bys Historie. 1832.
Indh.: A. Bidrag til Vor Frue sogns historie (62 s.). B. S. Albani sg. (136 s.). D. Gråbrødre kloster, kirke og hospital (48 s.). E. S. Hans (75 s.). Odense bys historie 1554—1637 (s. 161—208), 1637—63 (s. 209—46), 1663—1738 (s. 247—78), 1738—83 (s. 279—310), 1783—95 (s. 311—42), 1795—1831 (s. 343—79). — Anm.: 15 kvarthæfter. Vedel Simonsens originalmanuskript.

Bircherod: Inscriptiones Othinienses cum Annotationibus historicis.
Indh.: 1) In æde Divi Albani vulgo Franciscanorum. 2) In æde Divi Kanuti. 3) In æde Divi Johannis. 4) In æde Divæ Virginis. 5) In Gymnasio Regio supra januam. — Anm.: Kvartbind. Afskrift ved H. Knudsen efter Thott, 4to, 1426. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Beskrivelse paa nogle Monumenter, som findes i Graabrødre Kirke i Odense . . . . Inscriptiones Othinienses.

Indh.: Kong Hans' monument, Claus Bergs altertavle med fremstillingerne af Hans, Kristian II, Kr. II.s søn Hans, dron. Kristine, dron. Elisabeth og prinsesse Elisabeth, hertug Frans' monument, vægpanelets våbner, klokkeindskrifter, gravsten, indskrift på bispegården (efter Wolfs Encomion, Ar. Berntzen, Huitfeld), S. Knuds inventar (»efter et manuskript lånt mig af Christen klokker«) extrakt om præsterne til Odense hospital og Pårup 1690, Korups klokke, »Sciagraphia Systematis Antiquitatum et Inscriptionum Otthiniæ« (delt i to bøger med kapitelangivelser). — Anm.: Kvarthæfte, 32 s.; gave 1820 fra kirkesanger Faaborg i Uggerslev. Blandt kilderne nævnes: Cornelius Hamsfort: Series Episcop. Ottiniensium, ms.

W. Marckmann: Afskrifter af alle de endnu læselige Inscriptioner, som findes paa de, dels paa Assens gamle Kirkegaard henliggende jordfaste og dels, formedelst Kirkens indvendige Hovedreparation, i Sommeren 1842, af Kirken udførte Liigstene og Monumenter. Optagne i September 1842.

Indh.: Indskrifter fra gravminder og inventar. — Anm.: Afskrift fra 1884; modtaget samme år fra Kultusministeriet.

Vedel Simonsen: Samlinger til Odense Herreds Beskrivelse I—II. 1832.

Indh.: I. Næsbyhoved-Broby sg., Korup sg., Ubberød sg., Parup sg., Dalum sg., Sanderum sg., Tommerup sg., Brylle sogns historie. II. Brændekilde sg., Bellinge sg., Stenløse sg., Fangel sg., Verninge sg., Vissenbjerg sogns historie. — Anm.: Kvartbind. Renskrift. Fra Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Samlinger til Aasum Herreds Beskrivelse 1833.

Indh.: Seden sogn (1—13), Åsum (15—31), Fravde (37—64) med Fravdegård (65—72) og Hollufgård (73—82), Allerup (83—99), Davinde (101—115) med Sanderumgård (117—25), Nørre Søby (131—43) med Søbysøgård (145—53), Nørre Lyndelse (155—73) med Brangstrup (175—83), Højby (185—93), Sønder Nærå (195—217) med Torpegård (219—25) og Ringstedgård (227—33), Rønninge (235—63) med Rønningesøgård

(265—74), Rolfsted sg. (275—91). — Anm.: Kvartbind, 297 s. Fra Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Samlinger til Bjerge Herreds Beskrivelse.
Indh.: Marslev sg. (1—15), Birkende sg. (17—23) med Selleberg (27—29), Rynkeby sg. (33—43) med Skovsbo (45—55), Revninge sg. (57—61) med Lundsgård (65—71) og Jershave (73—74), Kølstrup sg. (77—87) med Ulriksholm (89—97), Agedrup sg. (101—05), Munkebo sg. (109—23), Kerteminde (125—51), Drigstrup sg. (157—67), Mesinge (173—83) med Torslund (185—87), Viby sg. (189—97) med Brolykke (201—05) og Hverringe (209—12), Dalby sg. (213—23), Stubberup sg. (229—41) med Eskebjerg (245—51). — Anm.: Kvartbind, 255 s. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Samlinger til Lunde Herreds beskrivelse I—II. 1832.
Indh.: I. Lumby sogn, Allesø sg., Lunde sg., Østrup sg., Østrupgård, Hjadstrup. II. Skeby sg., Otterup sg., Nislevgård, Ørridslevgård, Norup sg., Hofmansgave. — Anm.: Kvartbind. Renskrift. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Indsamlede Bidrag til Skam Herreds Sognehistorie. 1832.
Indh.: Skamby sg., Uggerslev sg., Uggerslevgård, Højerup sg., N. Nærå sg., Bederslev sg., Klinte sg., Grindløse sg., Jerstrup hgd., Agernæs og Kjørup sg., Kjørup hgd., Hundstrup eller Krogsbølle sg., Einsidelsborg hgd. — Anm.: Kvartbind. Renskrift. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Samlinger til Skovby Herreds Beskrivelse I—II.
Indh.: I. Udsigt over Fyenske Oldtidsminder eller Bidrag til Fyns Stifts Archæologi og ældste Historie. 1. Afd.: Skovby Herred. 1) Egnens ældste Beskaffenhed, 2) Egnens første Bebyggelse eller den saakaldte Jætte- og Trolde-Periode (bl. 1—38). Bidrag til Bogense sogns historie (39—114). Skovby sg. (115—53), Harritslevgård (154—73), Guldberg sg. (174—96), Nørre Sandager sg. (197—209), Enggård nuv. Gyldensteen (210—27), Brinchenslyst eller Sandagergård (228—40), Ejlby

sg. (241—63), Medelby sg. (264—72. II. Ore sg. (bl. 1—33), Oregård (34—45), Hårslev (46—107), Særslev (108—43), Vigerslev sg. (144—202), Langesø (203—14), Margård (215—20), Veflinge (221—57), Elvedgård (258—71), Rugård (272—87), Søndersø sg. (288—316), Dallund (317—31). — Anm.: To kvartbind, 272 og 331 blade.

J. F. Boesen: Physisk, oeconomisk og historisk Beskrivelse over Wigerslev og Weflinge Sogne i Aaret 1831. I—II.

Anm.: Kvartbind, 295 og 258 s., med kort, grundplaner og tegninger. Fra Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Samlinger til Vends Herreds Sognebeskrivelse 1832.

Indh.: I. Middelfart sg., Hindsgavl hgd., Kavslunde sg., Vejlby sg., Billeshave hgd., Asperup sg., Roerslev sg. II. Brenderup sg., Kjærsgård hgd., Holsegård hgd., Gamborg sg., Udby sg., Nørre Åby sg., Inslev sg., Bubbelgård hgd., (med kort), Balslev sg., Ejby sg., Fjeldsted sg., Billesbølle hgd., Harndrup sg. III. Føns sg., Bannerslund eller Sparretorn hgd., Ørslev sg., Tybring sg., Gjelsted sg., Hønnerup hgd., Rørup sg., Erholm hgd., Søndergårde hgd., Husby sg., Ivernæs nu Wedelsborg hgd. — Anm.: 3 kvartbind. Renskrift. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsen: Samlinger til Baag Herreds Beskrivelse. 1833.

Indh.: Assens by og sogn, Kærum sg., Sønderby sg., Hellenæs sg., Dreslette sg. (med Flenstofte), Hårby sg., Løgismose hgd., Flemløse sg., Køng sg., Søholm hgd., Gamtofte hgd., Brahesborg hgd., Søby sg., Skovgård, Turup sg., Søllested sg., Vedtofte sg., Vedtoftegård, Barløse sg., Sandager sg., Orelund, Holevad sg., Ørsted sg., Krenkerup, Tanderup sg., Billeskov, Skydebjærg sg., Orte sg. — Anm.: Kvartbind. Originalmanuskript. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Laurits Pedersen Nœraae: Noget liidet angaaende Svendborg og særdeles Vor Frue Sogn og Kirke. 1771.

Anm.: Kvartbind, 36 s. med tegn. og tabeller. Indsendt 1820 ved Vedel Simonsen fra kirkesanger Faaborg i Uggerslev.

Ulfeldtske monumenter i Kværndrup kirke 1765.

Indh.: En på foranledning af Sophia Juel til Egeskov 1765 udarbejdet serie (på 28) tegninger, flere med mål og farvelagte, af ligsten og gravskrifter over slægten Ulfeldt i Kværndrup kirke. Hver tegning er vidimeret af provst Joh. Steenstrup og degnen Chr. Winiche. — Anm.: Foliobind, 82 bl., i rødt skind med guldtryk og -snit, modtaget 1921 fra Frederiksborgmuseet af de af dette erhvervede ulfeldtske sager.

Inscriptioner i Querndrup Kirke i Svendborg Amt. 1700'erne.

Indh.: Latinsk beskrivelse af kirken ved en præst (jvf. s. 121 f.) Vedlagt en dansk oversættelse til s. 47—57, 92—113. — Anm.: Kvarthæfte i pergamentsomslag, opr. 124 s. men de første 28 s. er udskåret. Hs. er indsendt 1820 ved Vedel Simonsen fra kirkesanger Faaborg i Uggerslev.

Vedel Simonsen: Øen Lyøes archæologisk-historiske Beskrivelse efter et Manuscript af Præsten Sal. Ludvig Boesen til Wiggerslef i Fyen samt egen Undersøgelse paa Stedet meddeelt af Vedel Simonsen 1812. — Anm.: Kvartbind. Reenskrift. Af Vedel Simonsens bo 1863.

Vedel Simonsens og andres Samlinger om Gislev og Ellested Sogne og om Herregaarden Lykkesholm.

Indh.: Beskrivelse af Gislev kirke, udskrift af Thurahs indberetning (Kall. 377), Blochs Fyns Geistlighed (Add. 4. 238), Samlinger til Lykkesholms historie ved H. S. Knudsen (udskrift af Suhm XIV), Vedel Simonsen: Et Par Bidrag til Gislevs, Ellesteds og Lykkesholms Historie, 1849, vedlagt et brev af sept. 1851 fra Vedel Simonsen til provst Knudsen, Gislev, indeholdende tilføjelser til nævnte bidrag. — Anm.: 3 kvarthæfter. Gave 1917 fra dr. phil. Vilh. Lorenåen. Af provst H. J. E. Knudsens fynske topografiske samlinger.

Vedel Simonsen: Langelandske Annaler.

Anm.: Kvartbind. Originalmanuskript. Af Vedel Simonsens bo 1863.

R. H. Kruse: Nørre Jyllands Mærkværdigheder i det 19de Aarhundrede. I—II. 1843.
Indh.: »Fortidens tilbageværende Mærkværdigheder, saasom: Oldtidens Stensætninger, mærkværdige Personers Gravhøje fra Hedenold, Gravsten over mærkværdige og berømte Personer fra det 13., 14., 15. og 16. Aarhundrede, kort Beskrivelse over de gamle Klostere, Slotte og Borge, forsaavidt samme kan erholdes, mærkelige Gravhøje, endeel fundne Oldsager, gamle Indskrifter, gamle mærkelige Bygninger, Gravsten fra den chatolske(!) Tidsalder, Bomærker, Døbefonde m. m.« Vedlagt et brev af $^{7}/_{3}$ 1834 fra Kruse til oldsagskommissionens sekretær C. Thomsen. Indhæftet: (I. nr. 98) Tingsvidne af Salling N. Hrd. 1533, papir med rester af 6 segl, (II. nr. 28) breve til Kruse fra Finn Magnussen af $^{14}/_{8}$ 1843, $^{6}/_{6}$ 1842, $^{31}/_{5}$, $^{15}/_{6}$, $^{10}/_{10}$ 1843, (II. nr. 133) Aalborg bytingsvidne af 1566, pergament med indsnit til 5 seglremme. — Anm.: To foliobind, 121 og 59 s., med kolor. tegn. og reg.

Finn Magnusen: Efterretninger om forskjellige, mestendels nyopdagede Oldtids-Mindesmærker i Nørre-Jylland uddragne af en Skrivelse fra Hr. R. H. Kruse til Finn Magnusen, af 7de Septbr. 1843.
Anm.: To folioark, underskrevet af Finn Magnusen $^{16}/_{10}$ 1843.

R. H. Kruse: Første Tillæg til Manuskriptet Nørre Jyllands Mærkværdigheder i det 19de Aarhundrede. 1856.
Anm.: Foliobind, 32 s., med kolor. tegn. og reg.

R. H. Kruse: Andet Tillæg til Nørre Jyllands Mærkværdigheder i det 19de Aarhundrede. 1857.
Anm.: Foliobind, 37 s., med kolor. tegn. og reg.

R. H. Kruse. Antiquariske Efterretninger samlede paa en Rejse i Wensyssel. 1832.
Anm.: Foliohæfte med tegninger.

Chr. Fred. Jacobsen: Nogle Bemærkninger om Broust Sogns Oldsager foranledigede ved Deres Kongelige Høyheds huldrige Nærværelse og Erkyndigelse om Samme.

Indh.: Indledningsdigt til prins Christian Frederik, dernæst bemærkningerne, delt i 21 paragraffer. — Anm.: Kvarthæfte, 24 bl.; fra Rigsarkivet 1896.

R. H. Kruse: Beretning til Commissionen for Oldsagers Oppebevaring. 1843.
Indh.: Antikvariske efterretninger fra rejser 1842—43 i Vendsyssel og Himmerland. — Anm.: 2 folioark.

Udtog af *Chr. Erichsøns* Manuskript: Viborg Byes Beskrivelse.
Indh.: Afskrift af de dele af originalmanuskriptet i Grams bibliothek, som ikke er medtaget i den trykte udgave (1721). — Anm.: Kvartbind. Indholdsfortegnelse på titelbladets bagside. Erholdt 1871 fra kammerherre E. Vedel, Bornholm.

Viborg Byes Beboere April 1839.
Anm.: Oktavhæfte, 14 bl., dateret Viborg 18. apr. 1839, underskrevet af R. Christensen og stilet til pastor Ursin. Gave fra kaptajn Daniel Bruun 1920.

C. Testrup: Rinds Herreds Krønike.
Anm.: Kvartbind, 26 s. På titelbladet: Historiske og antiqvariske Optegnelser ved J. J. A. Worsaae 1840. Nærværende afskrift er meddelt Worsaae af stud. theol. M. N. C. Rasmussen.

J. J. A. Worsaae: Samlinger til Weiles Historie. I—II. 1838—39.
Indh.: Samlingerne går til o. 1700, A. Henrichsens beskrivelse 1838. — Anm.: To kvartbind, 176 og 67 s., købt efter Worsaae 1887.

J. J. A. Worsaae: Samlinger til Weile Bys Historie i det 17. Aarhundrede. 1840.
Indh.: Weile-Bye under det keiserlige Indfald 1627—29 og i Aarene 1629—43. 2) Weile-Bye under de Svenske i Midten af det syttende Aarhundrede. 3) Weile-Egnen under de svenske og brandenborgske Tropper (1657—60). 4) Weile-Egnen efter Fredens Slutning og de fremmede Troppers Bortmarch 1660. — Anm.: 4 Kvarthæfter.

Jacob Ørsted: Colding Kirkes Inscriptioner Samlede i Aaret 1730 og efter begiering Provsten ved Staden . . . Mag. Laurits Leeh samt . . .

Borgmester Jens Riis tilstillede af Jacob Ørsted Rector Scholæ. Colding 7. Janv. 1731.
Anm.: Kvarthæfte, 39 s.

Mouritz Mouritzen: Encomium Jellingense eller Jellinge byes tilligemed hosliggende Kirke og tvende Høyes Beskrivelse, som Tirsdagen den 5. Augusti 1721 blev mundtlig refereret . . . Dronning Anna Sophia . . . .
Anm.: Kvarthæfte, 12 bl.; af Vedel Simonsens bo 1863.

Isfron: Monumentum Jellingense med tydelig Forklaring over dens egentlige Indhold. Afcoperet, udmaalt og i Dansk oversat i Aaret 1797.
Anm.: 6 kvartblade med tegn., overleveret 1861 af prof. Worsaae fra Frederik VII, der havde fået hs. i Jellinge den 17. juli s. a.

A. Jensen: Beskrivelse af Trandum Sogn med den i 1554 nedbrudte Kirke, Gimling Herred. 1897.
Anm.: Kvarthæfte, 58 s.

Madtz Pedersøn Rostoch: Den gamle og navnkundige Kiøbstæd Ribe Samenskrefven af Den Velærværdige, Hæderlige og forneme Vellærd Mand Hr. Madtz Pedersøn Rostoch Aar MDCLXXXVIII.
Indh.: Versificeret beskrivelse med tilføjede oplysninger. — Anm.: Kvartbind, 50 s., afskrift af Laurits Pedersen Næraae 1760. På originalens bind stod: J. R. WB 1681.

M. Quistgaard Muusmann: Bidrag til Dannevirkes Undersøgelse.
Indh.: 6 akvareller, med tilhørende text, fra det stykke af volden, som blev sløjfet ved anlægget af skanse 16. — Anm.: Tværfol. Muusmann var adjukt ved domskolen i Slesvig.

T. Hvass: Gravskrifter fra kirkegårdene på S. Thomas og S. Croix.
Indh.: Gravskrifter, tildels med oplysninger om reparationer

og mål på stenene. — Anm.: Springbind med maskinskrevne afskrifter; gave fra arkitekt T. Hvass 1919.

Chr. Heilskov: Danske indskrifter i Skåne.
Indh.: I. Malmø, II. Oxie og Skytts hrd., III. Vemmenhögs, Ljunits og Herrestads hrd., IV. Ystad by og Bara hrd. — Anm.: 2 konvolutter med løse sedler (1—58, 59—100) og 2 hæfter (46, 56 s.).

FOLKEMINDESPØRGEN.[1])

Naar Fortælleren og Optegneren af Folkeminder mødes er Tiden oftest knap og skal udnyttes bedst muligt, mens de er sammen.

Fortælleren ævner ikke at give sine Minder helt overskueligt. Vi kan sidde og tale gammelt om løst og fast, men det bliver til lidet imod hvad det *kan* blive, og Tiden løber fra os.

Der maa drages samlende Linjer, spørges metodisk, hvis vi skal naa at faa samlet en hel Folketradition.

Der maa spørges, det *er* nødvendigt altid, og der maa udspørges nøje efter netop de Linjer, som indkredser denne Folketradition og, saavidt det er muligt, bringes Orden og Oversigt i det mangfoldige Stof eller i de fattige Lævn som er tilbage.

Der findes flere Spørgelister om Folkeminder, gode til Vejledning, men for omstændelige til Brug i Marken. Man maa søge sig frem, til man finder en Metode.

Optegneren sidder overfor den gamle Fortæller. De har en Time eller to at tale sammen i. De kan nemt sludre den Tid bort, men det vil være Synd at spilde den gamle, Øjeblikket maa udnyttes . . . . Døden venter Folkemindet.

Hvor skal vi tage fat?

— Lad os straks sætte midt ind i Landsbyen, men ikke altfor studs ind i Sjælelivet.

[1]) Red. har ment, at det kunde være af Interesse for Læserne at høre efter hvilke Principer Stoffet i Thorkild Gravlunds »Dansk Bygd« blev samlet, og Forfatteren har med stor Elskværdighed imødekommet Ønsket.

I. Kender I noget til Bylav her?

Der var en Oldermand. Han samlede Bymændene. Var det ved *Horntuden* eller ved *Trommeslag,* ved *Raaben* paa Gade eller Budsending med *Budstikke* — hver Ting paa sin Egn. Og hvor samledes de saa: i Oldermandens *Stue,* ved stensat *Stævne,* paa aaben *Byplads,* ved *Majtræ, Midsommertræ?* Hvad Tid paa Aaret var det, man *skiftede* Oldermand her, *Nytaar, Mikkelsdag, Kyndelmisse?* Hvilke Ting havde Oldermanden i sit Værge, *Horn, Tromme, Bykæp, Lodpose, Pengebøsse, Lade* med Dokumenter, *Fane* . . . . .? Og hvorledes stod *Oldermandsgildet?*

— Alt det kan der være meget at sige om — men hvis ikke: skulde det være glemt, saa hurtigt bort fra det Æmne, der vil være trættende og videre frem i Bylavet.

II. Gilder. Hvilke Gilder fejredes? Der er flere Slags:

A. Familiegilder, indenfor Gildelavet (og hvor vidt strækstrækker dette?).

Der er *Bryllup* (Brudedansen), *Kvindegilde* (Dans med Barnet, Optøjer med Manden), *Barselgilde* (Daaben og *Jordefærd* (Kisten bæres, Bedesteder paa Kirkevej, Rundgang om Kirken? *Æreøl?*

B. Bylavsgilder. Oldermandens. Ungdommens. Julegilder. Fastelavnsgilder?

C. Arbejdsgilder. Alle Gilder om Fællesarbejde, Klinegilde, Kartegilde, Bindestue, Møggilde, Høstgilde o. s. v.

D. Aarsfesten. Var Aarets store samlende Fest en Sommer- eller Vinterfest:

Blusbrænding, Kildemarked, Midsommerfest, Sommer i By, Fastelavnsridt, Julegilder udenfor Lavet.

III. Bygden er den Egn, hvor alle bosatte Folk er kendt med hverandre.

A. Hvorlangt omkring var de gamle Bønder *kendt med ligestillede,*

B. og hvorlangt var de *vejkendt paa Færdselsvejene.*

C. Med hvilke Byer og Sogne var man i Slægt, og hvorfra tog man helst *Giftermaal* om man giftede sig udenbys eller udensogns?

D. Fra hvilken Egn (By, Sogn) kom de fleste *Tjenestefolk* hertil, eller hvor søgte man helst Tjeneste herfra?

E. Med hvilke Nabobyer havde man aldrig Samfærd? Var der ogsaa *gammel Modvilje* mellem Byerne?

F. Hvorledes saa man herfra paa de omliggende Sognes Folk, saa man paa dem som *Overmænd* eller *Ligemænd,* som *naragtige* og afstikkende, eller som foragtelige, *usle* Stakler?

G. Kendes der nogle gamle *Remser eller Ordsprog* om Byerne?

IIII. Lad os følges ad, Sogneskellet eller Byskellet rundt.

A. Hvad er det, som gør Skel i Grøft eller Gærde, Aa, Mose eller Strand? Er der Kæmpehøje eller Banker? Hvilke *Stednavne* findes her.

B. Og hvad er der sket i denne yderste Kreds? Er der gamle *Sagn* om Steder herude, hvor det er farligt at færdes ved Nat?

C. Hvilken *Forskel* er der mellem Folk og Skikke paa begge Sider af Skellene?

V. Kendes der noget Sagn om *Kirken eller Kirkegaarden* eller om forsvundne Bygninger? Har Kæmper *kastet med Sten?* Hvor blev *Selvmorderen* jordet?

VI. Fortæl alt om den gamle Gaard eller det gamle Hus: Livet her Morgen, Middag, Aften og Nat. Kosten og Arbejdet. Spøgeriet — hvad blev der sagt derom?

VII. Vi gennemser Almanakken, hvis der endnu er Tid. Hvilke *Mærkedage* havde de gamle, og hvilket Arbejde var at udføre til fastsat Tid?

VIII. Danmarks Historie har ogsaa denne Egn taget sin Del af: ved Krig, ved Udskiftning af Jord og alskens andet Skifte i Tiderne. Hvad mindes man endnu deraf? Hørtes Kanontordenen, kom Fjendens Soldater — og hvordan stod vore egne? Hvad tog de gamle for Held og for Uheld — for eget Hjem og for hele Landet?

— — —

Naar Fortælleren og Optegneren tilsammen har vandret denne Kreds rundt, saa har de fæstnet Linjerne i Egnens Tradition, og den ligger ikke mere og svømmer ud i nogle forskelsløse Rariteter, som ingen kender Rede paa.

Der kan stadig blive noget at spørge om, og der kan spørges paa mange Maader og efter andre Synsmaader end her, men stadigt maa det ske efter faste Linjer. De skal blot ikke tvinge Fortælleren, men hjælpe paa Gled, naar Hukommelsen svigter. Istedetfor at plage Hukommelsen hos Fortælleren og muligt faa noget uklart og uset frem, maa der søges nye Veje, hvor den atter kan vandre frit. Derfor: Spørgsmaalene rede!

Den gamle Fortæller skal holdes i Aande og aldrig fristes til at digte selv.

Det er Optegnerens Kunst at spørge ret og dernæst at skrive ret.

En Talemaade, et Ordsprog, maa nedskrives aldeles ordret. Ellers mister det sin Karakter.

Hele Fortællingens Stil lader sig maaske ikke fastholde, og det er ejheller nødvendigt, naar blot de enkelte karakteristiske Vendinger gengives som et trykt Citat. Det er disse enkelte Vendinger, som giver baade Stilen og Aanden i det fortalte, og dem maa den øvede Optegner altid kunne fange.

Men ogsaa den uøvedes Meddelelser har Værdi. Der er intet for ringe, naar blot det er ret og gengivet ærligt uden Pynt og aldeles sikkert stedfæstet.

Stedfæstningen skal være saa nøjagtig, at en fremmed altid vil kunne finde Stedet i Marken.

»Fortid og Nutid« har ønsket at bringe den Spørgeliste, hvorefter jeg har samlet Folkeminder, bl. a. til Dansk Bygd I—II, og det er mig en særlig Glæde at fremsætte den.

Endnu større Glæde vilde det være at se den nyttet.

Om en eller anden skulde prøve sig frem efter denne Fremgangsmaade, vilde jeg være meget taknemlig for Oplysning om, hvorledes det gaar med Spørgsmaalene III og IV, som ikke har været stillede i tidligere udsendte Spørgelister, og som det kan være ret svært at faa Svar paa, skønt mangfoldige kunde svare. Vor nutidige Kultur har ført med sig, at netop disse Spørgsmaal er trængt saa langt tilbage i Bevidstheden, at de synes vanskelige uden at være det. Disse Forestillinger om Bygdeskel er sletikke glemt endnu, men overordentlig godt gemt under et Lag af Vækkelser og Avislæsen. Man kan altid faa Svar derpaa, naar man kommer til den rette. Den gamle Sognefoged ved det altid! Og det vil være af særlig Værdi for Oversigten af vore Folkeminder at kende disse Bygdegrændser, indenfor hvilke Skikke, Sprog og Karakter har Fællespræg.

Derfor lægger jeg gærne et godt Ord ind for min Spørgelistes Nr. II og III.

Thorkild Gravlund.

PROVINSMUSEERNES FREMTID.

Gennem de senere Aars Forløb har der omkring i Landet rejst sig ikke faa Museer og Samlinger, der enten de nu er store eller smaa, hver for sig repræsenterer en oplysende og kulturel Værdi for den paagældende Egn; thi her er samlet Minder om Tider, der svandt, belysende Egnens Historie, Udvikling m. m., og derved er skabt et Led af opdragende Virkning for Folket, et Led, som ganske sikkert har en betydelig Værdi.

Imidlertid er Forholdet som oftest det, at en enkelt Person eller maaske nogle faa ved ihærdigt, uegennyttigt og utrætteligt, ja ofte møjsommeligt Arbejde har reddet mangt og meget af Værdi, som ellers uvægerligt vilde være gaaet tabt. Naar nu den eller de Personer, som har skabt disse Samlinger, Tid efter anden falder fra, hvem skal da afløse dem, og paase, at intet af Samlingen forfalder men vedligeholdes, man kan tilføje: ogsaa fremtidig vokser. Det vilde være baade Synd og Skam, om disse

Samlinger forfaldt ved Vanrøgt, dertil er de for gode og værdifulde.

Det vil imidlertid oftest være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, paa Stedet at finde den Person, der egnede sig hertil, fordi der hyppigst intet Vederlag er ydet for Arbejdet. Og dog bør Samlingerne fremtidig vedligeholdes, blandt andre Grunde ogsaa, fordi Giverne, i god Tro og Haab om at Gaverne, ved at indlemmes i et saadant Museum, bedst blev bevarede for de kommende Slægter.

Kan man i Grunden forsvare, at lade det komme saa vidt, at de skøtter sig selv, udsættes for ukyndig Behandling og paa den Maade forfalder, hvis deres Ophav falder bort. Bør der ikke gøres noget, for at sikre deres Fremtid udover det tilfældige; det er et Spørgsmaal, der før eller senere maa løses, helst før det er for sent, og tillige løses, saa at de alle kommer under sikre og betryggende Tilsyn.

Selvfølgelig vil et Provinsmuseum aldrig kunne maale sig med et af vore store Hovedmuseer; thi i disse sidste og ved dem vil det store grundlæggende videnskabelige Arbejde altid foregaa; men Provinsmuseerne bør heller aldrig skabe nogen Konkurrence, endsige danne en Stat i Staten, paa dette Omraade, de bør netop fortrinsvis holde sig til det lokale Stof, som Tid efter anden kommer frem; thi netop derpaa beror deres Værdi for Samfundet.

Det bør altid være saaledes, at hvis et Provinsmuseum kommer i Besiddelse af Genstande, der har virkelig videnskabelig Betydning som Studiemateriale for de store Museer, saa bør disse Genstande afgives til det respektive Hovedmuseum, der rettelig har Krav paa saadanne Sager, og desuden er i Stand til at yde et passende Vederlag herfor, f. Eks. ved Udveksling af egnsprægede Genstande af Betydning for Lokalmuseet.

Jeg kan af Erfaring sige, at f. Eks. Museet i Svendborg altid og af alle vore store Museers Embedsmænd er blevet absolut uhyre kulant behandlet i Tilfælde, som det ovenfor nævnte, og tillige bør anføres, at hvad der herfra er afgivet, aldrig nogensinde har efterladt et Savn i Svendborg Museum, tværtimod har jeg Grund til at udtale Taknemmelighed overfor vore Museer i Hovedstaden og deres Mænd, som ved enhver Lejlighed har støttet og vejledet Museet her, og saadan bør Forholdet ogsaa være overalt.

Alle de i Landet værende Museer burde ubetinget være underkastede et effektivt Tilsyn fra Nationalmuseet, men der burde lovgives herom; thi det allerede ydede Arbejde og de betydelige Samlinger omkring i Danmark fortjener, at Sagen tages op til Behandling.

Der er ganske vist for de Museer, som har opnaaet Statens Understøttelse, ansat en Tilsynsførende fra Nationalmuseet, og

selvfølgelig er det en uhyre Støtte for dem; men var det ikke rimeligt, at han havde en lokal Hjælp, som kunde tage sig af mange dagligt forefaldende mindre Arbejder, og som tillige kunde hjælpe og støtte de nyere Kræfter, der beskæftiger sig med Provinsmuseernes Ve og Vel.

Hvis man nu optog denne Tanke og søgte at realisere den, og tog f. Eks. et Amt for sig, i dette Tilfælde Svendborg Amt, som jeg kender bedst, da er der nu Museer i Faaborg, Ringe, Nyborg, Broholm, Rudkøbing, Ærøskøbing og Svendborg.

Hvem skal med Tiden passe dem?

Kunde man ikke ansætte en Mand, som ofrede sig for Sagen, som kunde sørge for deres Vedligeholdelse, Ordning og hvad dertil hører. Han blev da et Mellemled mellem Nationalmuseet og Provinsmuseerne i den paagældende Egn. Derved opnaaedes for det første, at Nationalmuseet ikke i alle Tilfælde behøvede at udsende en Mand, i mange Tilfælde spares Tid og Penge, idet alle Fund inden for Amtet burde indberettes til ham. For det andet kunde man overdrage ham Tilsyn med alle fredede Bygninger og Mindesmærker, og maaske andre nærliggende Arbejder kunde overdrages til ham.

Endvidere burde han bestemme, hvor de til Museerne indleverede Sager skulde anbringes, at det ikke gaar, som det ofte gør nu, at Sager anbringes, hvor de slet ikke har hjemme, og sluttelig kunde han samarbejde med de historiske Samfund og lokale Blade og eventuelt ogsaa holde oplysende Foredrag, f. Eks. for Skolerne, tekniske Skoler o. s. v., hvorved man arbejdede hen til, at saa lidt som muligt gik tabt.

Selvfølgelig burde en saadan Mand være til Tjeneste for Nationalmuseet og modtage Instruktion fra dette, og iøvrigt være underordnet dets Bestemmelser. Han bør lønnes saaledes, at han kan leve sorgfrit, uden at Stillingen derfor behøvede at blive lukrativ. Naar Stat, Amt og saavel By- som Landkommune ad Lovens Vej skulde udrede Lønningen, blev det dog ganske minimale Beløb, her blev Tale om, og meget overkommelige. At en saadan Person vil komme til at gavne, turde være uden Tvivl, og samtidig vilde man ogsaa med større Lethed kunne regne med, at Afløsningen meldte sig, naar Tiden hertil var inde; thi saa blev det en Stilling, der kan søges, og ikke som nu overladt til rene Tilfældigheder, om der kommer nogen, som gratis har Tid og Raad til at paatage sig brødløst Arbejde, som det er.

Paa dette Omraade kan der læres noget af vort Naboland Sverige.

Vore Arkiver og Bibliotheker har man faaet ordnet, hvorfor saa ikke gøre noget for Provinsmuseerne, som dog er et Led i Oplysningen om vort Folks Færden gennem Tiderne.

Jeg tillader mig derfor at anbefale Sagen til Drøftelse saavel i nærværende Tidsskrift som paa Fællesforeningens Møder, i det Haab, at der vil kunne fremkomme et praktisk anvendeligt Resultat med Tiden.

Svendborg Museum, Nov. 1923.

Johannes Olsen.

UDVALG FOR FOLKEMAAL.

I Fortsættelse af Udvalgets Beretning i nærværende Tidsskrifts IV Bind, Side 242[1]), skal man meddele, at der i November 1923 er blevet truffet den Aftale med Ledelsen af »Den danske Ordbog«, at Bidrag indeholdende Dialektord, der indkommer til denne, videresendes til Udvalg for Folkemaal til Behandling og Indordning der, idet der til Gengæld tilstedes Redaktørerne ved den danske Ordbog Adgang til Benyttelse paa Stedet af Udvalgets Samlinger.

Da Prof. O. Jespersens Afhandling »Danias Lydskrift«, den eneste eksisterende udførlige Vejledning til Brugen af denne Lydskrift, længe ikke har været til at fremskaffe, har Udvalget besluttet med Prof. Jespersens Tilladelse at lade udarbejde en ny Vejledning til Anvendelse af nævnte Lydskrift. Den lille Bog, der er trykt i Lommeformat og fylder 32 Sider indbefattet en kort Bibliografi over Litteratur vedrørende danske Dialekter, er udarbejdet af Udvalgets Formand, Dr. phil. Marius Kristensen, den trykkes paa Udvalgets Bekostning og vil foreligge færdig til Brug ved Arbejdet i Marken i kommende Sommersæson.

Udvalget træder gerne i Samarbejde med Videnskabsmænd, der under deres Syslen med de specielle Fag tillige har haft Opmærksomheden henvendt paa den med Faget forbundne Nomenclatur, da de ofte vil kunne yde noget ganske særligt og ved deres

[1]) En Rettelse maa gøres i denne Beretning (S. 242): Frk. Christine Reimer har indsendt 5000 (ikke 3000) Sedler. En Del af disse er dog gaaet over til Dansk Folkemindesamling, da de indeholdt Ordsprog.

Forstaaelse af Faget være i Stand til at placere den enkelte Oplysning rigtigere, end en Filolog vil kunne gøre det. Noget i den Retning er allerede opnaaet. Saaledes arbejder Gymnastiklærer ved Statens Lærerhøjskole, cand. phil. Fr. Knudsen paa en Ordsamling, der omfatter dialektiske Benævnelser paa Lege og lign., og Fiskeribiolog, mag. scient. C. V. Otterstrøm har tilstillet Udvalget en større Samling dialektiske Fiske- og Fiskeriredskabsnavne.

Lærer M. Kristiansen, Tommerup, der gennem en Dagbladsartikkel havde faaet Kendskab til Udvalgets Virksomhed, har indsendt 5 Hefter vestfynske Dialektoptegnelser. Optegnelserne, der er lydskrevet med en af Hr. Kristiansen selv tilrettelagt men iøvrigt fuldt forstaaelig Lydskrift, er ordnet i 1 Hefte Ordbog, 1 Hefte Lydlære, 1 Hefte Grammatik og 2 Hefter lydskrevne Tekster. Et Arbejde af denne Art er af ganske særlig Værdi, fordi det giver en mere dybtgaaende Behandling af Sproget paa et enkelt Sted, og for sprogvidenskabelige Studier vil det kunne afgive en bredere Basis end de almindelige Ordlister og Samlinger af usædvanlige Ord. Et Materiale, hvori alt det sædvanlige, gængse Ordstof kan findes, og hvor de enkelte Ord dels gives isoleret i deres nøjagtige Form og specielle Betydning, dels vises optrædende i deres rette syntaktiske Funktion i Sætninger og Udtryk, ja i hele Tekster, det kan bruges til Besvarelse af mange Spørgsmaal, som ikke den bedste Ordbog vil kunne give Oplysning om.

Det er et stort og dygtigt Arbejde, Hr. Kristiansen har udført, og Udvalget opfordrer andre, der har Kærlighed til deres Hjemegns Folkemaal og vil bidrage til at bevare Kendskabet til det for Efterslægten, til at arbejde for at faa optegnet saa meget som muligt om det, inden alt er glemt. Udvalget giver gerne den fornødne Vejledning til Paabegyndelse af saadanne Arbejder (Adr.: Udvalg for Folkemaal, Stednavneudvalget, Tøjhusgade 9, Kbh. K).

ANMELDELSER.

Rigsarkivet og Hjælpemidlerne til dets Benyttelse En Oversigt af *Kr. Erslev*. København 1923 115 S.).

Privatarkiver fra det 19. Aarhundrede, beroende i Rigsarkivet, ved *Kr. Erslev*. Vejledende Arkivregistraturer IV. Kbh. 1923 (95 S.).

Før denne Oversigt over Rigsarkivets Indhold blev givet, var de besøgende paa Rigsarkivet i det væsentlige henvist til at søge Oplysninger om Arkivalierne i de af Rigsarkivet udgivne Vejledende Arkivregistraturer I—III. Det har længe været en staaende Vittighed — som dog uden Tvivl kun kan gælde Bind II—III — at det var mere passende at betegne dem vildledende end vejledende. Lad dette nu være for grov en Sopg, saa kunde man dog for de af J. Bloch med stor Grundighed og Flid udarbejdede to sidste Bind maaske nok have Grund til at udelade Ordet »vejledende«, og nøjes med at betegne dem som Registraturer, d. v. s. Afskrifter af de i Arkivet paa Blochs Tid eksisterende Seddelregistraturer over Pakkerne i Rentekammerets og de derfra udsondrede Myndigheders Arkiver. Mens Dr. Secher ved sin Oversigt over Kancelliets Arkiv virkelig har gjort Bogen vejledende, ikke mindst ved den fortræffelige Indledning, hvori han giver en indgaaende Fremstilling af hele Kancelliets Forretningsgang og værdifulde Vink ved Benyttelsen, som praktisk talt gør Bogen til en uundværlig Haandbog for den, der ønsker at udnytte Danske Kancellis Arkiv, saa har Bloch, maaske overvældet af det gamle Rentekammerarkivs brogede Indhold og store Stofmængde, paa dette Punkt givet blankt op. Dog, den der vil benytte det rige og mangeartede Stof i Rentekammerets Arkiver, maa endnu stadig ty til Bloch, og efter Vejledende Arkivregistraturer II—III maa Sagerne forlanges, saafremt Arkivets Personale skal kunne finde dem hurtigt. Selvom Rentekammerets Arkiv siden Blochs Tid er blevet rationelt omordnet efter vor Tids langt klarere og strengere Arkivprincipper, saa er dog — indtil en ny Oversigt over den nye Ordning udkommer — Blochs Bog Nøglen hvorefter Sagerne maa forlanges.

Som et uundværligt Hjælpemiddel for enhver ikke særlig arkivuddannet Besøgende i Rigsarkivet har den tidligere Rigsarkivar kort før sin Afgang udgivet denne Oversigt, der virker umaadelig velgørende ved sin Knaphed og Klarhed. Foruden en meget kærkommen Oversigt ogsaa over de Hjælpemidler — trykte som

haandskrevne — der findes paa selve Rigsarkivets Læsesal, giver Bogen paa alle Punkter en Henvisning til den mere udførlige og i Enkeltheder gaaende Registrering dels i Rigsarkivets haandskrevne Registraturer og dels i Vejledende Arkivregistraturer I—III, hvortil nu fra samme Haand er føjet et nyt Bind IV, med en Oversigt over de i Rigsarkivet beroende Privatarkiver. Desuden er der mangfoldige Henvisninger af største Betydning for Rigsarkivets Benyttere — bl. a. kan dette Tidsskrift smigre sig med, at de heri givne Oversigter over forskellige Arkiver og Arkivaliegrupper hyppigt citeres — og over de for baade Lokal- og Personalhistorikere overordentlig vigtige Regnskaber (f. Eks. fra Ryttergodset, Købstæderne, Toldstederne, Kirkerne, Skolerne, de kgl. Godser m. m.) er der i et Tillæg for første Gang givet en Oversigt. Til Bogen er der føjet et fortrinligt Sagregister, hvori dog ikke indgaar Stoffet i den ovennævnte Oversigt over Regnskaberne.

Naar til Slut nævnes Bogens usædvanlige Prisbillighed (1 Kr.), vil uden Tvivl alle DHF.s Medlemmer og dette Tidsskrifts Læsere forstaa, at denne lille Bog vil være særdeles nyttig at erhverve for enhver historisk interesseret, i første Række enhver Bruger af Rigsarkivets rige historiske Kildestof.

Om Arkivvæsen. Statens Bibliotekstilsyns Publikationer. VII. Af Georg Saxild. Hagerups Forlag. Kbh. 1923. (68 S.).

Det er en ualmindelig fornøjelig og i bedste Betydning »populær« Bog, den Viborg Landsarkivar her har givet i Trykken. Bogen omfatter fire Forelæsninger holdte paa Statens Biblioteksskole, og Landsarkivaren har gjort det ikke ringe Kunststykke at give en virkelig grundig og klar Vejledning i dette Emne i en Tone og med en Fylde af smaa oplysende Anekdoter og stærkt krydret med alskens Pudsigheder, som gør den lille Bog til ligefrem Morskabslæsning. Hvor ofte tager ikke andre Foredragsholdere et helt højtideligt og unaturligt Mæle, saasnart de har besteget Katedret. Men her! Enhver, der kender Nørrejyllands altid elskværdige, altid lunerige Landsarkivar, vil sande, at han ingenlunde »skaber sig«, men taler i det samme ungdommelige Kærnesprog her i Bogen som til daglig liver op i Viborg-Arkivets hyggelige Læsestue. Man synes at høre hans vældige homeriske Latter, der kan runge som en Fanfare, og der er over Bogen en Undertone af Friskhed og Ungdommelighed, der faar den skolede og erfarne Arkivmands Visdomsord til at glide i den læge Læser »som brædt Smør«.

Ved Siden af, at man ved letfattelige og fornøjelige Eksempler faar begribeliggjort, hvad et Arkiv er, hvad man kan vente at finde

der, hvorledes det bør ordnes (Proveniens- el. Hjemhørsprincipet), giver Landsarkivaren langvejs værdifulde Vink for den topografisk-lokalhistoriske Forsker, og denne bør derfor haste med at erhverve sig den lille fornøjelige, billige og lærerige Bog.

Marius Hansen: T i r s b æ k G o d s og E j e r e 1421—1921. Udg. af Vejle Amts hist. Samf. 1923 (277 S.).

Det er en ualmindelig smuk Bog, Lærer Marius Hansen, Bredballe, her har udgivet, nydeligt typografisk udstyret og med en Række smukke Gengivelser af Fotografier, Malerier og Tegninger. Hvis ikke Tirsbæks Ejer, Hofjægermester Frode Neergaard, og Vejle-Samfundets Styrelse var traadt til, var Bogen vel næppe heller blevet saa stor og pyntelig.

Bogen er Resultatet af et overordentlig flittigt Samlerarbejde, som har bragt en Del nyt Stof for Dagen. Hovedvægten ligger øjensynlig mindre paa selve Godsets og det underliggende Bøndergodses landøkonomiske Historie end paa de skiftende Ejeres Biografi og Slægtsforhold, samt paa Beskrivelsen af Hovedgaardens og Kirkernes Bygninger og Inventarium.

Saavel om de skiftende middelalderlige adelige Ejere, Dyrer, Lunger, Brysker og Biller, som om de senere Aarhundreders Godsejere har Forf. samlet en Mængde biografiske og genealogiske Oplysninger. Men hvad der meddeles af rent landbrugshistorisk Stof er kun spredt og mangelfuldt (meget omhyggelig Afskrift af Jordebøger fra 17. Aarh. findes dog).

Enhver Forfatter maa jo arbejde som hans Lyst er, men skulde Anmelderen rette en Indvending mod Bogen, vilde det være, at skønt Titlen: Tirsbæk G o d s og Ejere, lover ogsaa en historisk (landbrugshistorisk) Beskrivelse af Godset, har Forf. valgt at nøjes i det væsentlige med Ejerne. Alligevel indeholder Bogen ogsaa langvejs værdifulde Ting for den landbrugsinteresserede Læser, men for Forf. kommer dette aabenbart i anden Række.

DET ANDET DANSKE HJEMSTAVNSKURSUS.

D.H.F. afholder i Aar sit Aarsmøde i nøje Tilslutning til Det andet danske Hjemstavnskursus i Kerteminde. Program for vort Aarsmøde er allerede udsendt til Medlemmerne, men D.H.F.

kunde ogsaa ønske at meddele vore Medlemmer og andre Læsere af dette Tidsskrift lidt om, hvad der skal foregaa paa Hjemstavnskursuset. Mens vort Møde afholdes i Kerteminde Lørdag den 2. Aug. og Søndag den 3. Aug., i Odense Mandag den 4. Aug., spænder Hjemstavnsk. over 10 Dage, fra 28. Juli til 6. Aug., og afholdes paa Kerteminde Højskole.

Programmet er, ligesom ved det første Kursus i Rønde-Kalø ifjor, meget righoldigt. Bl. a. vil Dr. phil. *Holger Hjelholt* give Vejledning i Hjemstavns- og Slægtsforskning, Dr. phil. *Viktor Madsen* vil paa Udflugter i Omegnen give Oversigt over dennes geologiske Forhold, Førstelærer *Storgaard-Pedersen* vil tale om Hjemstavnslæren i Landsbyskolen. Museumsdirektør *M. Mackeprang,* Museumsinspektørerne *Chr. Axel Jensen, Hans Kjær* og *K. Uldall* vil tale om Egnens arkæologiske Mindesmærker, cand. mag. *Gunnar Knusen* om dens Stednavne, Bibliotekar *E. Haugsted* om den gamle Landsby, ligesom der vil blive Foredrag af Fagfolk om Folkesagn, Folkeminder og fynske Folkemaal. Der vil stadig blive Anledning til smukke Udflugter i Byen og Omegnen.

Vi kan derfor paa det bedste anbefale alle interesserede snarest muligt at tegne sig som Deltagere.

Nærmere Oplysninger faas og Anmeldelse af Deltagelse sker hos *Ingeniør C. Andreasen, Kongensgade 31, Odense.*

INDHOLD:

	Side
G. Knudsen: Stednavne paa Mols	1
Dansk Folkemuseums Forespørgsel om danske Bønderbygninger	18
Samme om Folkedragter og Folketekstilier	36
Holger Hansen: Oversigt over Sjællands Bispearkiv og Stiftsøvrigheds Arkiv	45
Victor Hermansen: Håndskrifter vedrørende Danmarks Topografi i Nationalmuseets 2. Afdelings Bibliothek	55
Thorkild Gravlund: Folkemindespørgen	68
Johs. Olsen: Provinsmuseernes Fremtid	72
Udvalg for Folkemaal	75
Anmeldelser (Rigsarkivet — Privatarkiver — Om Arkivvæsen — Tirsbæk Gods)	77
Det andet danske Hjemstavnskursus	79

»Fortid og Nutid« udkommer med 8 Ark aarlig og koster i Boghandelen 5 Kr. pr. Aargang. To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles gennem enhver Boghandel. Medlemmer af Amtssamfund under DHF. kan faa det for halv Pris ved Henvendelse til vedkommende Samfunds Bestyrelse. Bidrag til Tidsskriftet samt Bøger, der ønskes anmeldte deri, bedes sendte til Redaktøren, cand. mag. Svend Aakjær. **Ny Adresse:** Svinget 26, 3. Sal, København C. (samme Sted som den tidligere Sekretær Gunnar Knudsen).